

SARUSI 80

(Kurta) Misárol & (/Kissarusi) Miskának

SARUSI 80

(Kurta) Misáról & (/Kissarusi) Miskának

Corvinka Könyvek
Békéscsaba, 2024

Felelős kiadó:
Kállai Gyöngyi

Megjelent
Békéscsaba Megyei Jogú Város Önkormányzata,
zarándi és balatoni magyarok támogatásával

Fénykép a címlapon:
Baranyában, a kárászi pajtaszínház udvarán (2003)

A kötetben Schéner Mihály festménye 1998-ból,
és (hamisított) fénykép 2004-ből
a rahói Lenintelenített szobortalapzatra varázsolt
szerzőről

ISBN: 978-615-01-8312-1

SARUSI MIHÁLY ©

Nyomdai munkák:
Nyomdakész Kft.

BEVEZETŐ

Sokan sokféleképpen minősítették a most 80 éves, írói–költői pályáját első botladozásaitól számítva 70, az általa ma is elfogadott, 18 éves korában szerzett írásait tekintve pedig jó 60 éve kezdő (előbb még Kurtucz, utóbb jobbára) Sarusi Mihályt.

Nyomatásban alig jelent meg tőle valami – a rotagépen nyomott főiskolai diáklap Kelet '67-ben és a csabai napilapban, a Népújságban egy-egy írása –, amikor szülővárosának kitűnő könyvtárosa, Szabad Olga a kéziratait tanulmányozva arra a meggyőződésre jutott, hogy ezek biza *népi szürrealista, népi expresszionista* művek. És hogy „Miska, maga minden díjat el fog nyerni!”... Miközben az általa (1967 táján) kézbe vett Kurtucz – lassan már Sarusi – írások (elég vad költemények s „ragasztott” elbeszélések) 10, 15, vagy épp 20 magyar esztendő múltán láttak csak (nyomdafestéknek köszönhetően) napvilágot. Díjak meg álmában sem kergették szerzőnket. Fél évszázaddal később Bertha Zoltán Nagy Zoltán Mihály regénytrilógiáiról szólván, azok hangját Sarusi *népi expresszionista* vagy *szürrealista* hangjával rokonítja. Hogy Vathy Zsuzsa az évtizedeken át születő Vagabundkorzót tartsa *expresszionistának*. Amiben – ezek szerint – valóban lehet valami. Bertha Zoltán a *szerelmes földrajz* nagyszerű mai változatának érzi a Lönni vagy nem lönni című majd' kétezer oldalas erdélyi falurajzot, amelyet másképpen „autentikus *sorsirodalom*má tágított-varázsolt *tény- és valóságirodalom*”-nak nevez. Mások *népi avantgard*nak vagy épp *dokumentarista*nak minősítik egyik vagy másik írását.

Könyveit tekintve pályakezdő műve 1981-ben A csabai Szajján című beszélyfüzér volt, amelyet értékelve Simonffy András a – 37 éves – „fiatal író” *Körös-parti Krúdynak* nevezi. Az évtized végén egy írószövetségi díjosztáson Cseres Tibor Sarusit – a rá jellemző szeretetteljes iróniával – *zarándi Márquez*ként köszönti. Domokos Mátyás Sarusi nagy sikert hozó aradi paraszt családragénye, a Magyar Krisztus titkának azt tartja, hogy abban – *istenkísértés*ként – maga a nép szólal meg.

A magát – hogy (ha úgy adódik) legyen hova, mibe rejtenie – zarándinak (is) tekintő író működését mérlegre tevő Körmendi Lajos („Miska” legjobb íróbarátja) az ezredfordulón Sarusi *próteuszi*, azaz *alakváltó* képességét emlegeti. Mivel, azonosulva hőseivel, hol ennek, hol annak (váltogatva békésinek, csanádinak, bakonyinak, zarándinak, balatoninak, biharinak, vagy épp – a délvidéki huszita Szentírás-fordítókról regélve – szeréminek) adja ki magát. Ahogy nevet is váltogat: írásait – sőt, könyveit – többnyire Sarusiként, alkalmanként Kissarusiként, egyszer Kurta Miskaként, máskor Kurta Györgyként, kezdetben Kurtuczkiént jegyzi. (Az utóbbira mondta Körmendi Lajos: Sarusi az a magyar író, aki álnévként az eredeti nevét használja!) Istent, hazát, családot viszont nem cserélget.

Hajdú Mihály a Magyar Krisztust – rögvest a könyv megjelenésekor – „hangosan gondolkodó prózá”-nak nevezi, s e regény Joyce Ulysses-ét juttatja eszébe, mint „az *első modern magyar eposz*”. S hogy tovább már ne lehessen fokozni: Domonkos László – 2023-ban megjelent irodalomtörténetében – azt fejtegeti, hogy „a nevezett személy” a szovjet hódoltság idején a janicsáriro-

dalom ellentétpárjaként létező *szabadságharcos irodalom* képviselője.

Összeállításunk a Sarusi Mihály életútját és műveit értékelő írásokból válogatódott.

K. Gy.

KÖSZÖNTÉS

Schéner Mihály: Vagabund Sarusi

Alexa Károly

Vagabundkorzózás – egy helyben

Valamikor, egy-két hete Békéscsabán jártam, ezt a „me-
gyeösszeállítást” előkészítendő, s az első megálló mi más
is lehetett, mint Sarusi Mihály szerkesztőségi szobája? Ő
az „emtéis” a vármegyében, híreket kell gyűjtögetnie és
Pestre továbbítania. Jó ég, nem éppen Mihály napja volt?
Szó volt mindenféléről, korrupcióról, régi ávosok peckes-
ségéről, románokról, a konzervgyár alapanyag ellátásáról
és piacvesztéséről, a földtulajdon-változásáról, sok min-
denről, csak irodalomról nem. Hazafelé a sűrűsödő alföl-

di homályban egy réges-régi emlék foszlányai vegyültek a hazaút képtörmelékeivel. Talán '79 lelegején, vaskos kéziratcsomagot hozott a posta Veszprémből, a Mozgó Világ szerkesztőségébe. Valami elmondhatatlan küllemű „anyagot”. Átütőpapíron, egyes sortávolsággal, faltól falig gépelve, s mindez lilában, ama régi fajta indigós másolópapír degusztáló termékeként. Nem szaporítom a szót, egy harmincöt éves ismeretlen „fiatal író” remeklése volt ez A kutyakántor című kisregény. A Mozgó Világ 1979. áprilisi számának egyötödét foglalta el, de egyetlen szerkesztő barátom sem morgott a terjedelem miatt. Most káprázó szemmel megtérve a békési megyeszékhelyről, egy könyv várt otthon, természetesen Sarusi Mihálytól „Szt. Mihály hetében” dedikálva – „A. uramnak ajánlom barátsággal nem utolsóként írt, de valóban utolsó regényemet, mert azt hiszem, ennek ezzel vége. Mivel az efféle írás a kutyának sem kell.” A két „kutyázás” között könyvek sora. Regények, kisregények gyűjteménye, úti beszámolók, verseskönyvecske, beszélyfüzér, helytörténeti dolgozatok egy határon túli községről stb. Mind más és más, szinte mind más kiadó gondozásában, és mind több-kevesebb évvel a megíródásuk utáni publikációként, mindben ugyanaz a hang, ugyanaz a lendület, hevület és erkölcs. Itt vannak előttem, időrendi sorba tornyosítva. A beírásokat nézem, bennük az összekeveredő időt, süvít a magány minden szóból. De a tartás is. Egy '83-as könyvből, „Nagy-Csabáról és Őszelő havában” küldve: „...ezek bizony jobbára még a hatvanas években születtek...” Íme pár sor '85-ből („Farsangfarkán”): „Ezzel a munkácskával indítottam (volna) útjára – 1971-ben – kisregényeim sorát, hogy '78-ban ötödikként, befejezésül megírjam elsőként

megjelent »kutyakántoromat«... Így jár az, aki született '71-ben, s először '85-ben kap anyatejet...” „'86 tavasz-hó”: „Dicsértessék Magyarország.” A Kazalt így postázta '91-ben, „Mindszent havában”: „ajánlom utolsó »nagyregényemet« (miközben az utolsó előtti, az Eszterberke még kiadatlan).” S végül a háromkötetes Vagabundkorzó első lapjáról egy Walt Whitman-idézet – kissé meg bővítve. „A költő vizsgálja addig halasztódik / mígnem hazája olyan lelkesedéssel fogadja / magába, ahogy ő fogadta magába hazáját.” A kommentár Bcs-n '93 „Pünkösöd havában”: „Túlélem, hogy nem fogom megérni!... Ajánlom barátsággal (Aczél által nem létezőnek mondott) '60-as, 70'-es, '80-as vagabundkorzóimat Aleksza Károly testvérecsémnek.” Hát ennyi. Brancsokon kívül, pesti folyóirattól nem támogatva, újdonságait, teljesítményeit sehol vissza nem igazolva (vagy csak nagyon ritkán és kevesektől). Írórsors Magyarországon a bolsevizmus idején? Inkább úgy mondanám: a vidéki magyar írórsors. De azért hadd tegyem hozzá: ha Magyarország vidéki ország, márpedig az, a magyar író a vidéki író. A pesti is az, ha tudja, mi a dolga. A józsefvárosi Mándy Iván. A városmajori Mészöly Miklós. A Ferenc-hegyi Weöres Sándor. Mészölynél Szekszárd, Weöres-nél a Kemenesalja. A Gyuláról elszármazott Krasznahorkai László és Ambrus Lajos „bíkísi” világa és regénytárgyai. Hát a régiek? Egytől egyig. Isten éltesen Mihály.

Nagy Gáspár

Sarusi Mihály (Greve-díj) laudációja

1979-ben – 35 évesen, veszprémiként – a Mozgó Világban tünt föl Sarusi a mindenféle önkény ellen lázadó s a magyar nyelvet a Szentírás magasságába emelő szerémi husziták tragikus sorsáról írott, akkoriban kísérletező műnek számító kisregényével. Hogy 1981-ben – első könyveként – a földhözragadt sorsú emberek álmokkal teli világát ábrázoló realista beszélyfüzére lásson napvilágot, amely némi csúfondárossággal A csabai Szajján címét kapta s amely nyomán első műítésze, Simonffy András Körös-parti Krúdynak nevezte szerzőjét. Folytatódott a sor az Áchim-kollázssal, amelyet megírásakor (1971-ben!) túl jobboldalinak látott az elutasító kiadói ember, hogy 1985-ben, könyvként a reformpárti baloldal dicsérje mint afféle művet, melyet manapság bizonyára balosnak vélne (ha megjelenhetne) – majdnem ugyanaz – a „szakma”.

Aradi paraszteposzát, a Magyar Krisztust (1986-ban a Szép-irodalmi Könyvkiadó némely szerkesztőjének az ügyessége révén jelenhetett meg) Domokos Mátyás így jellemezte: „Írói módszerének igazi ’istenkísértése’: a könyv intonációja, az elbeszélés hangja, az a drámai lüktetésű paraszti, falusi beszéd, amelyben életre kel a nép névtelenségben megmaradó elbeszélőinek az ajkán ez az állam és nemzet alá szorított néptörténelem.”

A demokratikus fordulat lázában születő s 1991-ben könyvben is napvilágot látó (’56-os) Kazallal Sarusi megint a kollázs eszköztárához nyúlt, hogy 1988-ban befejezett s csak 1993 őszén megjelenő Eszterberke című regényével ismét mesésebb tájakra evezzen. E mű-

vével újból az alföldi parasztvilágba merül, a török hódoltság Körös-közi népi ellenállását mutatja föl – amikor írta, bizonyára azért fogott tollat, hogy példát adjon a még megszállt Magyarország népének: íme, a 150 év elnyomatás sem bírt velünk, hát most se hagyjuk magunk!

Mire megjelent az Eszterberke, mely arra uszít, hogy ne engedjünk az elnyomásnak, már egy fia megszálló katona sincs hazánkban. Ahogy azt az ifjút is alig ismerni föl Sarusiban, aki vagy harminc évvel ezelőtt (hol gyalog, hol stoppal) nekivágott Vagabundkorzójának; a majd három évtizede íródó csavargókönyv első három kötete szintén 1993-as. A kor (az elmúlt néhány évtized) azzal kedveskedett Sarusinak is, hogy elég nehezen engedte szóhoz jutni, könyvei alkalmanként emberöltőnyi késéssel jelentek meg. Ám e késleltetés túl rosszat nem tett vele, időt adott végiggondolni, mit érdemes vállalnia; csiszolhatta kedvére – vagy húsz éven át a ládafiának – a műveit.

Móricztól Dos Passosig, Mórától Celáig, Kassáktól Bábelig, József Attilától Whitmanig jó néhány mestert vall be Sarusi – ahogy egyik vallomásában mondja: ha porszem is mérheti magát a mindenséggel, miért ne tehetné ő is?

Apor Zoltán

Sarusi Táncsics-díja

Sarusi Mihály, aki hajdan a sajtóban hírlapíróként debütált (a veszprémi napilapnál), s ma ismét hírlapíró (a Magyar Nemzet munkatársa), pályájának e két stáció közé eső, eddig leghosszabb szakaszát hírügynökségi tudósítóként tette meg.

Huszonöt éve! Ennyi időn át volt a Magyar Távirati Iroda munkatársa (főmunkatársa) 1979-től a 2004-es „csopor-
tos létszámleépítés”-ig, melynek következményeként meg-
szűnt a balatoni régió röpke időben – szűk három esztende-
ig – létező tudósítói posztja.

Sarusi a pannóniai országrész életébe való minapi
visszailleszkedését megelőzőleg szülőföldjéről, a Viharsa-
rokból küldte napi rendszerességgel az országos és helyi
híreket.

Huszonöt év alatt hozzávetőleg tizenötezer – tizen-
ötezer! – hírben, tudósításban, információban számolt be
lényegre törő, szikár hírügynökségi stílusban politikáról,
gazdaságról, egészségügyről, oktatásról, a kulturális és
vallási élet eseményeiről, eredményekről és kudarcokról,
közúti blokádról, agrártüntetésről, balesetről, gázkitörésről
és nem kevésbé katasztrofális üzembezárásokról.

Mindezt névtelenül, de korántsem az ismeretlenség
varázskalapjának köszönhető láthatatlanság rejtekéből.

Békésben egy alakban föltűnő két Sarusi Mihályt
is ismernek.

Kit jobban?

Az író, akit A csabai Szajrán című bemutatkozó
beszélyfüzére 1981-es megjelenésekor Körös-parti Krú-
dyként ajánlott az olvasó figyelmébe az irodalmi hetilap
néhai kritikusa? Az időközben Greve- és József Attila-díj-
jal kitüntetett regényíró és poétát, akinek huszonhat kötete
jelent meg eddig, az író, akinek mágiája a vidék régen volt
s mai történéseit, embereit idézi meg a szerencsés könyvol-
vasónak.

Minderről bővebben az Irodalmi lexikonból!

A másik Sarusi, aki huszonöt éven át naponta hu-

szonnégy órás készenlétben van, aki a napi történelem eseményeit jegyzeteli, aki a lapok, rádiók, televíziós híradások névtelen krónikása, de akit számon tartanak (miként hírügynökségi kollégáit is) kormányzati és pártvezetők: alig van fórum, sajtótájékoztató, hogy ne „ellenőriznék”, ott szorongatja-e diktafonját, tollát, jegyzetfüzetét, mostanság laptopját az első sorban.

Ez az a Sarusi, aki a „népből jöttek” értékrendje szerint ítél, aki átlát a ravaszkodásokon, különbséget tud tenni igaz és hamis szándékok-állítások között, de erről tudósításában mit sem érzékeltet. Ennek a Sarusinak tudniillik nem ez a hivatása.

1846-ban kiadott Népkönyvében írja Táncsics Mihály: „Értelmes nevelést és tanítást szabad sajtó nélkül nem lehet elképzelni; a nevelés ugyanis abból áll, hogy ha valaki hibásat mond, a másik megcáfolja, és az igazság a két ellentétes állításból bontakozik ki.”

Innen-onnan másfélszáz év után tudósításainak megfogalmazásakor ezt tartotta szem előtt a beszámolóiban mérnöki pontossággal fogalmazó újságíró Sarusi Mihály. Bizonyára tudva, hogy amiről ír, érdeklí polgártársait, s tisztában lévén azzal is: ha csúsztat, ha nem is olvasók milliói, de a történetek tanúinak százai rajtakapják, számon kérik rajta az igazságot. De valószínűbb, hogy ilyesmi meg sem fordult a fejében.

Ez a Sarusi ugyanis az a Sarusi, akit íróként is számon tartanak, egy lélek kettős szereposztásban, higgadt precizitás és lázongó indulat, s mindkét lényében töretlen gerinc.

Én a távirati iroda szerkesztőjeként, a vidéki tudósítói hálózat vezetőjeként híreit, jelentéseit napról-napra

gyakorta elsőként olvastam, szépirodalmi munkásságának olvasója lehettem, őt magát – gondolom – valamelyest ismerem, annyira legalábbis, hogy bátran ajánljam a Tán-csics Mihály-díjra, irodalmi elis-merések után a sajtó rangos kitüntetésére.

Magántermészetű megjegyzés: negyedszázadnyi közös munka után is rejtély számomra, hogyan képes – és mikor?! – a hírgyártás reggeltől estig dolgozó napi robotosa átlépni a teremtés dimenziójába, persze a kiválasztottnak ez sikerülhet, ha maguk is akarják.

Vathy Zsuzsa

Sarusi a Vagabundkorzón

Az Arany János-díj laudációja

A zombori Fekete J. József, aki ugyanitt kapott néhány évvel ezelőtt Arany János-díjat, kritikáját, melyet a Vagabundkorzóról írt, ezzel a Sarusi idézettel vezette be:

„Minél többet látok,

Annál jobban szeretem hazámat.”

A világszavargó író, vagy ahogy ő nevezi magát, „író-szegénylegény” ezzel a mondattal magyarázatot ad arra is, miért indult el Amerikába, Afrikába, Moldvába, Besszarábiába, Észak-Európába „eleink nyomába”, és természetesen a szomszédos országokba. Vagyis mindenhol, ahol magyarok éltek, vagy élnek.

Ez a hat kötetes mű, a Vagabundkorzó irodalmi riport, szociológia és költészet egyszerre, hol börtönnapló, hol riport, útleírás, zarándok könyv, elbeszélő költemény, szenvedélyes és indulatos, költészettel átítatott expresszionista próza.

Nem törődik az esztétikai elvárásokkal, írásai nyelvi és szerkezeti úton is merész kísérletek. Nyelvébe sokszor beépíti a társadalom alsó rétegeiben használt beszédet, a káromkodást, tájnyelvet is.

Regények, kisregények, elbeszélések, esszék tartoznak még az életének eddigi munkájához. Kritikusai egyszer népi avantgardnak, máskor ponyva hangulatú dokumentaristának nevezik.

Körmendi Lajos 1999-ben készített Sarusival interjút a Bárkában, a szerzőről megállapítja: „írói módszered szerint egy-egy kiválasztott témában levéltári kutatásokat folytatsz, helyszíni gyűjtéseket végzel, az irodalomtörténetet, néprajzot, történelmet és nyelvtörténetet búvárolod.”

Tíz évvel később – a magam részéről – megerősíthetem ezt az állítást. Mert hol találkoztam néhány héttel ezelőtt Sarusi Mihállyal? Nem az Írószövetségben, nem Almádiban, hanem Budapesten, a Hunyadi téri piac étkezdéjében. Én azért mentem oda, mert pacalpörköltet szerettem volna enni, Miska pedig azért, mert az Eötvös utcában, a Történeti Levéltárban kutakodott, és amikor megéhezett, átjött a piacra.

Ha a Vagabundkorzó hetedik kötetét megírnám, nyilatkozza a szerző – akinek foglalkozásai között ilyenek szerepelnek, mint fodrászinas, matróz, népművelő, adminisztrátor, újságíró, a leghosszabb ideig MTI-tudósító –, az utolsó nagy csavargás és zarándoklat Ausztrália lenne, Latin-Amerika, a Szentföld, Távol-Kelet.

Reméljük, sikerülni fog. Saját mondatára hivatkozom:

„Főladni? Soha. Az igazi irodalom erre tanít.”

Almási Vince

Sarusi Mihály Kisiratos díszpolgára
Polgármesteri méltatás

Könnyű dolgom volt a laudációhoz szükséges dokumentáció összeszedésében, hiszen Miska barátom tevékenységét évtizedek óta nyomon követem, de csak az internetre kellett rákattintanom, s ott minden lényegest megtaláltam Sarusi Mihályról: életrajzát, könyveinek és díjainak felsorolását, a könyveiről megjelent fontosabb műbírálókat jegyzékét.

Kivonatolva az információhalmazból:

Sarusi Mihály 1944-ben született Békéscsabán, 2001-től Balatonalmádiban él. Édesanyja újkígyósi kisgazdalaný, édesapja kisiratosi zsellér – iparossá lett – fiaként került Békéscsabára. (A kisiratosiak azt is tudják, hogy honnan, a falu mely részéből indult el új életet teremteni az 1919-es impériumváltást követően.) Sarusi Mihály felesége pedagógus, két felnőtt gyermekük van, immár megszületett első unokájuk. Végzettsége szerint fodrász, de élete során annyi tevékenységi területen megfordult, hogy azok pusztá felsorolása is sok: volt népművelő, könyvtáros, mozigépész, moziüzem-vezető, újságíró és filozófus, ezenkívül matróz, szövetkezeti és megyeházi tisztviselő, nemkülönben éhezőművész is. Eddig legtovább Csabán élt, de hosszabb időt töltött Veszprém-ben, Debrecenben, Budapesten, Székesfehérvárt, Balatonfüzfőn. Jobbára hírlapíróként kereste kenyerét.

Szépírói pályafutása még az 1960-as évek végén kezdődött, első önálló könyve egy 1978-ban Veszprém-ben tervezett, majd később Békéscsabán kiadott verseskö-

tet volt. Mi, kisiratosiak a Magyar Krisztus című regénye megjelenésekor figyeltünk fel rá. Ebben édesapja szülőfalujának történetét elevenítette fel, de utalásaira, a nyolcvanas évek romániai valóságára is rávilágító részére a romániai belügyisek is felfigyeltek. Az országba a vasfüggönyön keresztül is valamilyen módon bejutott példányok után a kommunista Romániában szabályos hajtóvadászat folyt, a szekuritáté emberei a falu több lakosát is meghurcolták érte, a megtalált példányokat elkobozták.

Sarusi Mihály nemcsak vállalja kisiratosi gyökereit, hanem ősei szülőföldjének történetét, néprajzát is (történelmi, néprajzos és szociográfusi erényeket csillogtatva) nagy szorgalommal kutatja és teszi azt közkinccsé. Eddig Kisiratosi falurajz összefoglaló címmel hét könyvet közölt: Kisiratos helynevei, Kisiratosi ragadványnevek, Csonka-Csanád, Szalbek-Iratos, Személynevek, Fő, hogy mögvagyunk és tavaly a Kisiratosi tájszótár. És a sorozat nem fejeződött be, Miska barátom folytatja a munkáját, további kötetek megírását és kiadását tervezi. Evvel nemcsak a település története felkutatásában végez felbecsülhetetlen fontosságú munkát, hanem községünk hírét is elviszi a nagyvilágba.

Arról, hogy nemcsak számunkra, kisiratosiak számára fontos Sarusi Mihály, hogy nemcsak mi, lokálpatriotizmusból értékeljük munkásságát, bizonyítják azok a rangos díjak, amelyeket irodalmi tevékenységéért neki odaítéltek. Csak néhányat említek a tíznél több díjból: Békés Megye Tanácsának művészeti díja, a Szépirodalmi Könyvkiadó nívódíja, Füst Milán-jutalom, Petőfi Sándor Sajtószabadság-díj, József Attila-díj, Bertha

Bulcsu-díj, Táncsics Mihály-díj, valamint a 2007-ben Aradon odaítélt Wieser Tibor-emlékérem.

Ha Kisiratoshoz kötődő személyiségek ismertségét mérlegeljük, akkor minden kétséget kizáróan Sarusi Mihály az első helyen áll. Mert a falu szülöttei, a faluban tevékenykedők között akadtak és akadnak jó néhányan, akiket a megye, esetleg a régió közössége ismer és elismer. Sarusi Mihály ismertsége viszont nemzetben mérhető, (elméletben) az ő alkotásait mindenütt ismerhetik, ahol magyar él, ahol magyar könyvet kézbe vesznek, ahol magyarul olvasnak. Eddig közel negyven könyvet tett le az asztalra, megszámlálhatatlan sok cikket, esszét, tanulmányt közölt különböző lapokban. Nem tévedek, ha azt mondom, az egyik legtermékenyebb élő magyar író, aki a legváltozatosabb műfajban alkotott maradandót. Írt regényt, kisregényt, verset, elbeszélést, útirajzot, falurajzot, szépirodalmi tanulmányt, tudósítást, karcolatot, vallomást.

Mindezeket figyelembe véve, Kisiratos Önkormányzati Tanácsa 2009-ben a község díszpolgára címet adományozza Sarusi Mihálynak. Egész közösségünk nevében kívánjuk, hogy Isten éltesse sokáig családjá körében a magyar irodalom és (legyünk önzők) Kisiratos javára.

Bertha Zoltán

Az MMA Illyés Gyula-díjával kitüntetett

Sarusi Mihály köszöntése

Ha van valaki, aki igazán és a legelsők között méltó arra, hogy Illyés Gyuláról elnevezett díjával a Magyar Művészeti Akadémia Irodalmi Tagozata kitüntesse őt, az feltétlenül (a már József Attila-, Füst Milán-, Táncsics Mihály-, Petőfi Sándor Sajtószabadság-, Arany János-, a Magyar Érdemrend Lovag-keresztje és még több tucatnyi díjjal is elismert): Sarusi Mihály. A nemzet lelkiismeretét a huszadik században oly csodálatos elkötelezettséggel és erkölcsi-szellemi tisztasággal megszólaltató népi írók örökérvényű hagyományát gazdagítja ő tovább, amikor munkásságának lankadatlan gyarapításával évtizedek óta tartja ébren a magyarság éltető öntudatát és önbecsülését. Széprózai, lírikusi, esszéirodalmi, értekező, publicisztikai és megannyi más műfajban íródott, félszáznál is több kötetbe foglalt művei különlegesen sajátos nyelvi, stiláris, esztétikai, formateremtő erővel tárják föl e nép sok évszázados szenvedéseinek, küzdelmeinek, reménykedéseinek kataklizmatikus és katartikus mélységeit, a szociografikus, dokumentarista, krónikás elbeszélőművészet lenyűgöző igazságbeszédével megelevenített sorstörténelmét és sorsélményeit. A dél-, délkelet-alföldi falusi, paraszti közösségek mindennapi szokásvilágától az egész Kárpát-medencei magyarság napjainkig égető létkérdéseihez vezetnek azok a hallatlanul pontos, aprólékos, hiteles leírások és társadalomrajzoló tudósítások, amelyek a magával ragadó expresszív művészi (áldott emlékezetű Beke

György szerint egyenesen: balladaköltői) kifejezőmód értéktelítő minőségeit mozgósítva döbbsentenek rá egész emberi és nemzeti létezésünk veszélyeztetettségére. A tragédiák és a lehetőségátvlatok kisémbri drámáiban mindig a folytonos egzisztenciális gondtapasztalatok egyetemes-ségére világítva rá – mint ahogy a karcolatok, novellák, útinaplók, vallomások, tárcaszerű vagy hosszú elbeszélések, regények, sőt regényfolyamok enciklopédikus epikai sokaságából is kiemelkedő egyik főmű (a mozgalmasan, monumentálisan historikus és példázatos regényremek), a *Magyar Krisztus* is bizonyítja ezt, már címében is, s amint legutóbb a hamleti metafizikai dilemmát a magunk helyzetének ábrázolásával feldúsító, s azt ízes magyar tájnyelven újrafogalmazó összefoglaló alkotás szintűgy: a *Lönni vagy nem lönni*. Amely az olyannyira szeretett, s a mikrorealista és makrovizionárius jelenetek, történetek, portrék, tablók rengetegével annyiféle változatban és szempontból feltérképezett szülőföld, a békési, a Körösök-menti, az Arad környéki, a régi Zaránd vármegyei, a Trianonban szétszakított Csanád megyei vidékhez, tájhazához kapcsolódó átfogó falurajz – a Szabó Zoltán-i „szerelmes földrajz” nagyszerű mai variációja. A falukutatói szenvedélyt a látomásos nemzetismeret perspektíváival feldúsító látletet, amelyben a magyar megmaradás legfájdalmasabb problematikája élesedik ki – a folytonos hódoltságokba, pusztító háborúkba, kisebbségi sorba, szórványba, sötét diktatúrákba taszítottság gyötrelmétől az identitás megőrzés erőfeszítésein át a kulturális nemzetegység sziszüphoszi, Kőmíves Kelemen-i építéséig. Csonkító kényszerhatárokon innen és túl, szüntelen felmorzsolódások és darabokra szaggatások közepette.

Az életmű (az autentikus sorsirodalommá tágí-

tott-varázsolt tény- és valóságirodalom), a Sarusi Mihály állította jelképes templomtorony azonban áll, ahonnan ki-látás nyílik a teljes Kárpátkaréj magyar horizontjára, az Alföldtől Erdélyig, a Délvidéktől a Balatonig, a Partium-tól a pannon szőlős dombokig. S ahonnan magyar sóhajok és ősi „hun fohászok” szállanak az égig: „Segítsd meg, ó Uram, e kicsi, hatalmas, gyöngé, erős, / letiportan is fejét emelgető, megtaposva is előbb-utóbb bátorságra kapó, / magát sárba vereten sem megadó, megalázottságában elkö-vetett átkozódásából / kitisztulva újra hittel hívő szegény, gazdag, édes-keserű, / bitang drága Tizenötmilliónk! / Is-ten, Istenünk, Mi Urunk! / Hittel Hozzád fordulunk.”

Kedves Miska! Szívből gratulálunk, s kívánjuk Neked és magunknak is, hogy felrázó imádságaid javunkra válva meghallgattassanak!

MŰVEKBEN

Bencsik Máté

A Nagy Kék Országút felé

1.

Hárman mennek, beszélgetnek... nos nem, nem a hasonló című kisregényről lesz szó, hanem három diákról, akik, ha ugyan keveset is beszélgettek, de ami a menést illeti – hajón, vonaton, buszon, utóstoppal, zöldségek székereken és gyalog –, hát abban nem volt hiány.

Mentünk, hárman 2700 forinttal. Az fejenként 100, ebből lejön útlevel, útiköltség; marad 500, egyenlő 28–30 leva. Nem sok, de mi mentünk – összesen kilenc

kiló szalonnával és egyetlen utazótáskával. A szalonnát – utólag mindhárman bevallottuk – következetesen igyekeztünk elveszejteni. Nem sikerült; hűséges szalonna volt, kitarzott az utolsó dekáig.

Egyszóval, mentünk Románián át Bulgáriába, a Nagy Kék Országút felé.

2.

A vérbeli turista, mielőtt útnak indul, zsebkönyveket, térképeket, szappant, rúzst (egy-két tucatot) ésatöbbit vásárol.

A dilettáns turista pedig ámul-bámul, mert nem érti a csíziót, és nem tudja, hogy Bukaresttől – ahol egy másik vonatra kell szálljon, ha Bulgáriába akar utazni – négy leit kell fizetnie a helyjegyért. Látni kellett volna a bukaresti pályaudvaron az időközben összeverődött tizenegy magyart. Akiknek szintén nem volt egyetlen leiük, következésképpen helyjegyük sem. De azért a vonaton mégis elfértünk valahogy...

3.

Késő délután, mire Várnába érünk. Ma nincs idő városnézésre, a sátorveréshez keresünk alkalmas helyet. A legközelebbi camping alig négy kilométer, a legtávolabbi park ötszáz méter. Az utóbbi mellett szól, hogy mondhatni ingyen van.

Romantikus szirtfok a tenger felett, remek kilátás; kár, hogy sem ebből, sem a parkból alig látunk valamit. Esteledik. Sátrat verünk; közben párosával, majd csoportosan jönnek a nézelődők. Lehet, hogy magyarokat, lehet, hogy sátorverést látnak először, mindenesetre igyek-

szünk. Aztán kész. Alvás. Éjjel kettőkor zseblámpafény, bocsánatkérő hang; – Önök milyen nemzetiségűek? Először bolgárul, majd oroszul és végül németül. – Ungarci – állapítja meg a rendőrőrmester és sapkájához emeli a kezét. Mond valamit, talán jó álmokat kíván és megy.

– Furcsát álmodtam – közli Mihály reggeli sátorbontás közben –, Don Carlos itt ült a lábamnál és énekelt.

Ami végeredményben nem is olyan különös, ha az ember két sétány és egy szökőkút híján a szabadtéri színpad tövében ver sátrat.

Sietünk, hét órakor indul a burgaszi hajó.

4.

Burgasz. Személy- és teherhajók. Lánccsörgés, kiabálás, autózúgás. Nyüzsgés és hőség. Teher- és személykikötő együtt van; alig ötszáz méterre egymástól. Az ember közömbösen elmegy az „apró” ezerhatszáz tonnások mellett, most a három- és ötezer tonnásoké a szó. Az egyik szovjet hajó. Körülötte tömeg; nem rakodók, civilek. Fél száznyi turista.

Hans – friss ismerősünk –, müncheni fiú, szalad felénk.

– Nem jöttök, mindenki azt a hajót fényképezi!

– Mi az érdekes benne?

– Hogyhogy mi! – mondja türelmetlenül. – Vietnamba megy állítólag, most rakják be a zsákokat!

Nylon zsákok, faládák tucatjai – két-három tonna – emelkednek egyszerre a levegőbe. Rövid félkör a kikötő vize felett; a rakomány aláereszkedik a hajó gyomrába. A tömeg lassan százfönyire nő. Fényképeznek. Kit érdekel most Burgasz bármelyik látványossága? Ez a hajó Vietnamba megy.

5.

És este. Matrózok fehér ruhában. Hármásával és kettesével, lányokkal és egyedül. Büszkén és vidáman; ebben a tenger melletti városban a Nagy Kék Országutat járó embernek rangja van.

Úgy mondják, ez az egyik nemzeti eledel. Száraz bab, káposzta, burgonyaszeletek és fásírhoz hasonló húsdarab. Egy rakodómunkás megnéz bennünket, helyet szorít az asztal mellett. Diákok? – kérdezi, aztán mindent értően bólint és eltűnik egy pillanatra a tömegben. Üveget hoz. Öntsék rá – mutatja, bolgárul hozzáteszi –, savanyú olaj, ezzel jobb.

Igaza van. Remek ez a nehéz nevű, savanyú olajjal öntözött étel.

6.

Árnyékban 38, napon, ki tudja, mennyi lehet napon. Mindenesetre meleg van. Homok. Mindig a tenger felől fúj a szél, sós párát és homokot hozott.

Ropog a fogunk alatt, öt méterre három fiú és három lány. Mi is hárman. Intenzív érdeklődés a három nőnemű bolgár részéről. További öt perc. Még intenzívebb érdeklődés. Tizenöt perc múlva már beszélgetünk. Franciául, oroszul, németül, angolul és egy keveset japánul. De az is lehet, hogy szanszkritul. Illetve egyik nyelvet sem, de egész jól értjük egymást.

A hoppon maradt három hímnemű bolgár zordonan vizsgálgatja meghitt hatosunkat.

Hja kérem, a külföldi nemcsak a Balatonon – Bulgáriában is külföldi...

7.

Micsurin; halászfalu. Száradó hálók, partra húzott csónakok, ötven évvel ezelőtt apró kis település, a szárazföld felől jóformán elzárva.

A halászcsonakokra motort szereltek. Csendes éjszakákon hallottuk, hogy berregve elhúznak az öböl előtt.

Most partra vontatták őket. Már haragos a tenger. Holnap vihar lesz.

8.

Valaki izgatottan beszél egy filmről. Cukrászdában ülünk – itt szlatkarnyica a neve –, nyalogatjuk a fagyaltot. És fülelünk; milyen filmről lehet szó.

Később felsétálunk a faluba, délután van. Déltől hatig munkaszünet. Hattól tízig tartanak nyitva az üzletek. Micsurin délen van. Pár kilométer a török határ. A bolgár útikönyv szerint Isztambul közelebb van, mint Burgasz.

A mozi előtt hosszú sor. A Háború és béke szovjet változatának első részét játsszák. Filmsikert elsősorban szovjet filmek érnek el. A magyar filmnek sincs rossz híre, noha viszonylag kevés kerül bemutatásra. Egy burgaszi kislány – másodéves orvostanhallgató Szófiában – mesélte, hogy a Kárpáthy Zoltánra nem lehetett jegyet kapni.

9.

Búcsúzunk. Utolsó fürdés; most természetesen jobb, melegebb, sósabb és vizesebb a víz, mint az első napon. A tenger kékebb, de hiszen értik... nem ment könnyen az elválás.

Két vitorlás. Ez alkalommal nem tengeri méretekben; egyszerű balatoni vitorlások. Az egyik kiköt és hús

perc múlva ismerjük a kétfőnyi legénységet. Fél óra múlva siklunk ki az öbölből. A két hegyfok elfogja a szelet, viszonylag csendes a víz; de amint kibukkanunk a takarásból, megugrik a hajó. Magasra porzik körülöttünk a víz, ropognak az eresztékek a kemény hullámcsapások alatt.

A „Tizenöt éves kapitány” keltette kamaszkori álmok válnak most valóra: diadalmasan fogódzunk a kötelekbe. Repülünk a szikrázó, valószerűtlenül kék, nyílt tenger felé.

Nagy Zsolt Csaba

Mindent

Ó, értetek mindent,
amit mondani lehet,
amit megtenni
– egyetlen éjszaka
és hat nap alatt –
meglehet,
mindent megtennék
értetek,
barátság és szeretet.

Játszunk a mólón

Tornyokat emelt a víz,
s zuhanva ömlik össze.
A morajlásban
ketten voltunk
alatta.
A kattanó blende
hangja elvész,
s csak ömlik
a víz fejünkre;
sodor a partról.
Kisiklik alólunk,
újra készülődni
visszatér medrébe
a hullám.

Játék ez,
nekünk legalábbis

de ő
évezredek óta
tudja már,
hogy nem mulatság,
s megvan az ára.

És újra falakat
fon körénk.
Már hárman állunk
összekarolva,
egymásban bízva,
s csodáljuk az erőt,
ami magasba emeli
taraját a hullámnak.

Közben újra
kattan a gép,
és zuhan le a fal;
csak azt érezni,
hogy sodor, sodor,
hullik a víz
még mindig,
még most is,
és kisiklik alólunk.

Ruháink
egymásra rakva,
csavarjuk, szárítjuk,
és még sokáig
elnézzük játékát
a víznek,
meztelenül.

Körmendi Lajos

A nordikus néger

Hogy is szokták elkezdni az ilyesmit?

A gép átdöfi Aa torokszorítóan vastag felhőréteget. Pocsék idő lehet odalent, gondolom. Ködös, párák.

Már egészen közel a föld felszíne. Az első benyomás, még a repülőgép ablakából: milyen sok itt a varjú! De nem olyanok, mint nálunk. Talán dolmányos varjak lehetnek, gondolom. Vagy nem.

Leszállunk.

Seremetyevó. Útlelvizsgálat. Ácsorgás közben bámészkodunk.

Vot.

Fiatal lány, azt hiszem, magyar, cudarul kiöltözve, kifestve. Egy feketeruhás, talán orosz öregasszony tekintete, ajakbiggyesztése. Néhány sor kezd mocorogni a fejemben.

*A reggeli légvonattal
jött egy utas sok csomaggal.*

*Rálegyintett varjúnéne
(itt halottkém ötszáz éve):*

*– Oh, ez csak egy silány,
szélhordta vetési lány.*

Havazik.

Mit gondolsz, Misenyka, erre mondják, hogy igazi orosz tél?

Da, feleli ő lakonikusan.

Nekem is hideg. Ám az oroszok szerint nyicsevó...

Autóval száguldunk Moszkva felé. Valóban száguldunk, százzal söprünk a jeges, havas úton.

Kapaszkodj, Mísenyka!
Már feltűnt a górod. Már a házak között zúdulunk előre.
Szervusz, Mísenyka! Ez a vég.
A sofőr megnyugtat: nyicsevó!
Kinyithatjuk a szemünket. A város? Mit mondjak?

Szép.

Mint, mondjuk, Dunaújváros. Itt, ez a bevezető szakasz.

Írók háza. Szergej Fagyejevvel vacsorázunk. Fagyejev csodálkozik: én vagyok az első magyar író, aki nem iszik bort.

Hát nem, mit tegyek? Mást?

Mást sem.

Semmit?

Vizet.

Vizeet?

Viszont soha nem állítottam, hogy tökéletes vagyok.

Eszünk. Közben Fagyejev bemutat egy orosz költőt, Pjotr Vegint. Azt mondja, Voznyeszenszkij legtehetségesebb tanítványának tartják. Az irodalmi élet természetét ismerve, azt hiszem, némelyek inkább Voznyeszenszkij epigonjának nevezik majd – ha eddig még nem tették meg. De erről inkább hallgatok, nem csupán tapintatból, hanem azért, mert ismerem a Magyarországon megjelent vézna kötetét, s az nekem tetszik.

Nézem Vegint: rokonszenves. Mondom neki, hogy nem orosz típus.

Nevet. Orosz, örmény, spanyol és cigány vér keveredik bennem, mondja. Ő is megnéz magának. Török fazonúnak lát. Nem vitatkozom.

A szállodában. Ragyogó finn gimnazista lányok rajzanak. Ez is szép. Ez is. Ez is. Ez is. Ez is. Ez is. Ez is. Ez is. Ez is... Mísenyka! Odanézz!

*Krisztus urunk azt mondta,
aki ezt a szüzet
lefektében háromszor,
felkeltében háromszor,
az megidvezül.*

Mísenyka dűnnyög.

Da.

Micsoda aszkéta élet! – sopánkodok a ruganyos formák láttán.

Da.

Aztán eltűnnek a ruganyos formák. Mi is. Odafönt szépeket mondok a formás, vörösre pingált ajkú gyezsurnájának. Merszi bien, szól véres szájjal, gyermekien.

Nézem a televíziót. Hírek.

Izgi.

A bemondó: „Tegnap délután hm. Beszédet mondott H. M. Leszögezte, hogy hm. Ezt követően hm, majd hm. Végül hm.”

Megadóan hallgatom. Hm.

Íme, a GUM. Tolongunk a tömegben Mísenykával, alias Sarusi Mihály magyar beszély- és regényíróval. KutyaGUMit sem veszünk. Viszont olyan jó dűródni a tömegben! Sok a nő.

Egy fiatal lány, akivel már vagy harmadszor dűródunk egybe, sokat ígérően mosolyog. Hatalmas darab. A szája akkora, mint egy illemhely tisztítására szolgáló pumpa gumipereme.

Akár egy idegent, úgy nézem magamat ezzel a nővel, mondjuk, a szállodai szobában.

Ím, itt a nő.

S ő?

*Időt húz és halogat,
szíve lök csak nagyokat.*

Írók háza. Bemutatnak egy poetesszát. Dina Teresenko, mint derült égből a villám, már dedikálja is két most megjelent verseskötetét.

Közben megtudom, hogy az itt látható írók, költők többsége vidáman megél az írásból, komoly támogatást kapnak az államtól.

Most szólj hozzá, Mísenyka!

Szétnézek: mennyi író! Mennyi költő!

A sárga irigység, Mísenyka, igaz?

Aztán, kis idő múlva már jön is a kisördög: vajon ez mind *költő*? Vagy csak szó-szabó? Szabódó nyelvi úri-szabó? Méretre? Hozott anyagból?

Vajon megtörtént már a költők domesztikálása? Hm, Mísenyka?

Vacsora Lígyia Grigorjevával. Ez az ukrán származású poetessza járt nálunk Karcagon, akkor én vacsoráltattam, most ő. Persze, az írók házában.

Lígyia tudja, hogy engem elsősorban a török népek irodalma érdekel, s úgy gondolja, megjegyzem, igen helyesen, hogy ez Moszkvában sincs másként, ezért asztalunkhoz hív egy tatár költőt, Ravil Fajzullint.

Ez a Ravil is nagyon rokonszenves, első pillanatra értjük egymást. Ő tatárföldön lakik, de – most útban Szicília felé – éppen Moszkvában időzik. Tekintetemmel vallatom az arcát. Aztán a szállodában ugyanezt teszem a

verseivel. A rövid verseivel. Az egyiknek a címe: Nád.

A vázában fiatal nád...

A háziasszony illatozott...

Hozta, hozta felém a szél!

A finn gimnazista lányok elszántan illatoztak a Rosszijában. Hozta, hozta felém a szél!...

Micsoda aszkéta élet! Ki kéne módolni: fölvenni egy finn leányt a szobánkba, írni egy cetlit, amit magas, karcsú szerelmesem kacéran kitűzne az ajtóra, s ez fogadná a városnézésből hazatámolygó Mísenykát:

Haverodon

heveredem.

Most valahogy a finnugorok is érdekelnek. Bekerítő hadmozdulatok. Mint a hernyó, araszolván, jár az eszem ravaszolván.

Az utcán kijózanító a hideg. Kuzma Minyin és Dmitrij Pozsarszkij szobra didereg. A Lobnoje meszto egykedvűen feszül a szélnek.

Nem is olyan szépek azok a finn lányok, vacogja Mísenyka.

Nem?

Nem.

Hát, innen nézve...

Tudod, milyen nő kéne nekem?

Milyen, kérdezem kékre fagyva.

Egy nordikus néger.

Az jó lenne, dadogom, már amennyire sűrűn ösz-szekoccanó fogaim engedik. Az jó lenne.

Ebben maradunk. Csatangolunk a Kalinyin sugárúton, az Arbaton, lessük a szembejövőket.

Nekik nyicsevó.

A szálloda bárjában ücsörgünk.

Te, Mísenyka, láttál már részeget Moszkvában?

Nem.

Én most látok.

Mutatom a magas, szikár férfit, aki minden jel szerint minket akar megtisztelni jelenlétével.

És megtisztelt. Ül a széken és néha megszólal:
plóha.

Mi a plóha, apóka?

Meditál egy ideig, aztán újra kezdi a plóházást.

Te, Mísenyka, ez nordikus.

De nem néger, legyint Mísenyka szomorúan. És
nem nő.

Egyébként még mindig plóha.

Milyen nap van ma, Mísenyka? Mikulás napja?

Azt hiszem.

Lehet, hogy szegény nem azt kapott, amit várt.

Hanem mit?

Virgácsot. Dádát.

A virgácstól?

Virgácsovtól.

Mihail Virgácsovtól?

Da.

A véletlen összehoz egy karakalpak költőnővel. Palvanovoj Zinaida rokon, hiszen a karakalpak nép ugyanúgy a törökség kipszak ágához tartozik, mint a kun. Zinaida egészen jól beszél magyarul. Magyar költőket akar fordítani. Érdekel a jó rokon.

Aki érdekel, annak a szemét nézem.

Egy fiatal orosz kritikusnővel beszélgetünk. Larisza Baranova–Goncsenko azt mondja, főleg az új szovjet

irodalommal foglalkozik. Van olyan, hogy szovjet irodalom, kérdezném, aztán mégsem. Egy vendég ne bosszantsa vendéglátóját. Larisza szerint a legújabb költői rajra ő lelte meg a találó jelzőt: hálátlan nemzedék.

Tetszik ez a kifejezés.

Később azon töprengek, mit jelent ez a hálátlan-ság? Azt, hogy a nagy elődök hiába mondogatják: „Ez keret. A kép kerete. Ezen belül igen, ezen kívül nem. Értsék meg, emberek: ez keret. Eddig, és ne tovább! Nem kilógni! Csak ekkora keretre volt keret!”

Ám ők, a hálátlanok, tovább?

Csak kilógni?

Gondolom, akad majd rokon vagy barát, aki engem is hálátlannak nevez otthon.

Lefényképezted a Blazsennijt?

Nem.

Neeem?

Nem.

Vittél filmet és fényképezőgépet?

Igen.

És megörökítettél szép tájakat?

Nem.

Miért nem?

Hát, hogy is mondjam...

Nem láttál semmit?

De igen.

Mit?

Láttam például a Kolomenszkoje-i Kolostort és Múzeumot a Moszkva folyó partján, a fafaragvány-gyűjteményt, a parkban I. Péter cár kis faházát, amelyet állítólag Arhangelszkből szállítottak ide. És láttam Moszkvában a két Rerih múzeumát.

Az apa, Nyikolaj Konsztantyinovics Rerih festményei előtt legyökerezett a lábam. Misztikus. Ezoterikus. Jó ide ez a két szó? Nem jó. Inkább olyan rerihe. A Mindenséggel társalog. A Keletet festi. A Himaláját. Mongóliát. Van egy sorozata Dzsingisz kánról. Megfogott a Timur virágai című képe: ezek a bizonyos virágok tűzjelek a hegytetőkön. Az öreg Rerih Tagore barátja volt, s a családja Indiába költözött, azt mondják, valamikor a század első évtizedeiben.

Az ifjabbik Rerih, Szvjatoszlav, Indiában él ma is, a felesége hindu nő, hallom a múzeumban. Mindenki azt mon-daná, hogy az ő képein több az élet, mégis csak egy képe állított meg, a Leila és Medzsün, az is inkább a témája miatt. Otthon talán majd nem értik: Kelet! Kelet!... Miért vittél fényképezőgépet, ha nem használtad?

Fényképeztem.

Mit?

Írókat.

Miért éppen írókat?

Szerintem az élet egy mánia megvalósítása. Az én mániám a Kelet és az irodalom.

No meg az élet, teszem hozzá már a szállodában.

Scylla és Charybdis között hányódtam itt: becsaljam-e lakályosan meleg szobánkba a szép gyezsurnáját?

Igen?

Talán mégsem. No, nem azért, mert a szőke (sőt: szölke!) hölgy netán kétes dáma lenne! Ilyen ideám hogy is támadhatott volna? A személyi higiéniaja sem hagyott kívánnivalót maga után. De mostanra már kijegecesedett bennem a szándék: nem vagyok én himpellér, elmém sem szűk, de pallér...

Egyébként is igaza van Sarusi Mísenykának: egy nordikus négernél nem adhatjuk alább.

Eszelősen járjuk a várost. Dzerzsinszkij tér. Prospekt Karla Marxa. Gerzen... akarom mondani Herzen utca...

Mit keresnek, lihegi a nyomunkban loholó tolmács.

A nordikus négert.

Mit?

Egy nordikus néger nőt.

Ezen eltűnődik, majd határozottan kijelenti: nordikus néger nincs.

Nincs?

Nincs!

Annál inkább érdemes keresni...

Nem érti.

Egy Moszkvában tanuló ismerősöm megkérdezi: mit szeretnél még látni?

Mit? Egy illemhelyet, amelynek a falára odafirkantotta valaki, hogy, mondjuk, a cárevics hülye. Ezután jött egy másik ember, aki nagydolga végeztével, annak eredményéből ujjlenyomatot kent a cárevics mellé, mintegy megerősítendő elődje véleményét. Majd ismét jött egy szükségben szenvedő, s odaírta a vonzóan sárgásbarna folt s a felirat mellé: Igazad van, te marha, de máskor ne kend a cárevicset a falra!

A televízióban mosolyos tudósítás megy: szőke katonák játszóteret építenek afgán gyerekeknek.

Kell az.

Végre visszatér Moszkvába a barátom. Ravil Burharaj, a fiatal tatár költő szülőföldjéről, Kazánból érkezett.

Néhány hónapja egy hetet töltött nálunk, s bámulatosan sokat megtanult a magyar nyelvből Karcagon. Most is, itt, a huszonkettedik emeleti moszkvai lakásban, szinte zökkenőmentesen társalgunk. Elárulja, hogy már verset is írt magyarul.

Alig vártam, hogy megérkezzen, s jól kibeszéljük magunkat. Most itt van végre, és mi alig szólunk.

Tulajdonképpen semmi szükségünk a beszédre. Értjük egymást szavak nélkül is.

A Kreml. Séta, hóesésben.

Azt hiszem, ilyenkor szokták a történelmi levegőt emlegetni.

Vot. A Sándor kert. Az Arhangelszkij székesegyház. A Blagovescsenszkij-székesegyház. A Rizpolozsenyija-templom. Az Uszpenszkij-székesegyház...

Egyre Buharai Ravil (hivatalosan: Ravil Buharajev) egyik verse jár a fejemben, a Pavlovszk. Főleg az utolsó strófa:

Álmatlan, ezüst-fényű éjszakákon

szenvedí északi erdők titkát,

Ő, a fenséges férfi,

de az órákon löki az ingát.

Igen. Löki az ingát.

Letelt az időnk, haza kell menni.

Különben is, hideg van Moszkvában.

Különben is: tele vagyok szerelemmel...

És takonnyal, teszem hozzá azonnal, hogy ez az egész mégse legyen olyan átkozottul lírai.

Hevesi József

Simonyi mese
(*Sarusi Mihálynak*)

Simon, Simontornya, Simonyi. Falva.
A Kiskörösközben, Csermőtől Dobozig.
Erdőhegytől Zerindig. Azon túl Erdőhát, Erdőelvén. Ezer
évig.

Aztán, se kisvonat, se kisvasút. Csak Végh-Gyula, s vitéz
Szmola Imre.

Simonyiból, Simonyi. Polgár. Társ-nélküli.
Egyszemélyes... börtönében, európai, mert citoyen hong-
roise.

Hármas oltárán: Márai, Krúdy, József Attila. Díjasként is,
hazavágyott.

Kata díva, hazahívta, meg Bezsán Ilus, az Annabring-ház-
ba.

Emlékházba, emlékhelyre, az óbesterrel együtt.

Simon, Simontornya, Simonyi. Falva.

A nagyállói mézárós fia, huszárezredes lett.

A legvitézebb huszár. Osztrák és magyar báró.

Bél-Zerinden, s Vadászon. Csatagyőztes lovak, hírnév,
vagyon.

Debrecenben fasor. Jó társaság vagyon.

Egyszer csak, várbörtön... Aradon.

Megváltásként, deszka, koporsó s kunhalom.

Dombonülő, arany Cseke–Vadász.

El... egészen Simonyiig. Simonyitól Simonyiig.

Onnan, Sarusig.

Hej, regő rejtem.

A Tőz, Sárosra mosta. Át ... Ágyára, hol ... Ady a comes
és ... P. Mester strázsál.
Zerinden, Zerénd, a tar. Simonyiban, ...a két Simonyi.
Emlékhely Európában.
Kistérség, nagyközség. Falva. Miska.
Rege, mese, nehezéknek.

Dienes Eszter

Berekfürdői bökversek

1. Azt mondja a Lajos – húgom Eszter
sok itt az agyar, sok facér pasas
de egy sem akar téged,
mind máson matat.
2. Berekfürdő táján, ha feljön az este,
vacog Szentí Ernő rövid gatyás teste.
3. Szalad a szél a víz szagával,
jóba lettem Rott Jóskával.
Nahát nem úgy, ahogy kéne;
verbálisan, dülöngélve.
4. Szeret engem Vári Laci, egész Kárpátalja,
mi életemből kimaradt, szóval kárpótolja.
5. Sarusival suba alatt, ha húsz évvel fiatalabb
volnék s ő is volna,
ha lakhelye nem Dunántúl, hanem Tolna volna.

6. Lajosom, Lajosom, legszebbik Körmendi,
nagykunsági léted mindenki örvendi.
7. Hampfry Bogárt Szabó Imre,
senki fia le ne intse!
Betyár, hóhér, neki mindegy,
Úri ember minden szinten.
8. Ágnes asszony a patakban,
hangszálait mossa, mossa;
akárhogy fut az a patak,
Ágnes asszony szóra fakad.
9. Szikár ember Nagy Zoltán Mihály,
mondhatnám, hogy satnya;
élete fő műve a Fátán Sattya.
10. Ó, Vass Tibi, te vagy köztünk az ifjúság.
Szenti papa is büszke rád.
11. Ildikó, ki eltetted láb alól Attilát, a nagy hunt,
leszerelted Nagy Zolit is, mert az néked nem kunszt.
12. Kocsis Csaba kis Trabantját
beregí víz hajtja,
lelkéből egy gitár-dallam
visszahull a partra.
13. Megérkezett Oláh János,
csak a hangja ment el.

Elégiánk

Betelt a pohár. A homokóra pereg.
Rohamra felsorakozott már a sereg.
Tetőled kérdezem én, Sarusi Mihály,
hogy ez időben, e honban ki a király?

Az, aki a csatakezdő jelet adja,
s aki vérünkkel a földet megitatja?
Avagy az, ki időt húz, döntést halogat,
s rulettasztal alatt vélt sebet nyalogat?

Csordul a pohár. Lejár a homokóra.
Szép álmunk nem Isten váltja valóra

SMS

Magamtól rájöttem Sarusi Mihály
hogy manapság ki a király.
A parlamentben oly lesajnálóan
biggyesztette szemét Szent Koronánkra,
mint aki Nagy Sándor, Cézár, Dzsingisz kán
világhatalmán lépdél, vizitál,
s nem is próbálja leplezni hatalmát.
Markosaink majd móresre tanítják!

Ágh István

Képes üdvözet

Márkus Bélának

Kétezerben Szigligeten,
még éltünk valamennyien,
s együtt, miként
az esti asztaltársaság
semmibe tűnt pillanatát
őrzi a kép.

Balról Juditka, Sarusi
Misi után Vathy Zsuzsi,
s túl, a homály
s a szálló cigarettafüst
Lázár Ervinben testet ölt,
s jobb oldalán

Simon Anna, míg Temesi
Feri a párját elfedi,
ahogy kinyúl,
s Márkus Bélába ütközik,
aki ítézzükként ül itt,
gyanútlanul.

Mellette az éjbe vetett
fénybe mered tekintetem,
nem tudható,
mért nincs itt Bella Pista is,
Görömbei vagy Nagy Gazsi,
s Utassy Dzsó?

Az Arany Patkóban ülünk,
bár nem kellett hozza ürügy,
tán jubilált
valaki, vagy szokás szerint
betértünk borozni megint,
evés után.

A közelgő hetvenedik
nem mutatja ki jeleit
még a fotón,
s nem attól lettünk öregek,
mit szó szerint jelent kerek
évfordulónk.

Idén Márkus Bélán a sor,
én is örömmel fogadom,
hogy eddig ért,
bár a hajának hava van,
a szíve úgymond fiatal,
gerince ép.

Nem árul, hát nem alkuszik,
ott, ahol a gagyi virít
a piacon,
s csempészáru, mint az arany,
porrá törve is, a magyar
irodalom.

Ha vitát kell vállalnia,
van hozzá annyi igaza,

hogy győzze is,
álljuk a ránk mért kritikát,
bár előbb múlik a virág,
mint a tövis.

Hát legyen ez a vers, tükör,
melyben képünket tükrözöm
a múlton át,
úgy őrzi a pillanatot,
mint egy barátságról adott
igazolás.

Gulyás Imre:

FELTÁMADÁSRA

(Levél, avagy kis irat Sarusi Mihálynak)

Újfent köszöntlek, Miska, te bútörő
alföldi vátesz (hisz Csaba dalnoka
túl a Dunán is mindörökké s
nagy Lajosok kenyeres komája).

Szólásra bírnám egykori szellemem,
kit hajdan izzó hangod, igéd elért,
ki látta útjain a sorsnak
Hunnia szerte kalandozásod.

Hogy vagy, Barátom? Mint töreted magad?
Hány életet műved java versenyez,
kushadni nem tudó vagányként
gyülnek-e új alakok körülte?

Jársz még az áldott egyszeri nép közé?
Felfedni vágyón rejtegetett szavak s
almádi, jó történetecskék
jelzik-e létük időd zugában?

Húsvét, örömhír ünnepe bátorít,
kíváncsiság hajt: képzelem, indulok
kérdezni tőled, mit tapasztasz,
látsz-e világot a Pelső partján?

Feltámadásos hitben iparkodó
részünk sebének szűnik-e láza, mondd,
vagy végidők örvénye forgat,
húz közönyös kötelén magához?

Sodrásban állunk, mint ama út kövén
álltunk reménnyel rakva Tiszánk felett
Körmendivel s veled, Barátom
(lám, az az ősz csupa régiség már);

sodrásban állunk, nézve, mi volt, mi lett,
(apáink arcát festeni „furcsa” tett),
éngyúró testi-lelki céció,
mit gyakorolni ma vélt szabadság.

Ó vágyva vágyik fényleni nyelvemen
az édes Ország, drága Egyetlenem,
míg körbevesz beszélyfüzered
s érleli sok szeretet-gyümölcsét.

Körmendi Lajos

Tanja levele

Kedves Diótörő!

Én írok levelet magának – nem megyek el a légyottra. Nincs kifogás, szerelem van. Mint a vihar, úgy dülta fel életem egy író, s én játékszere lettem. Lakomák s bú költője, hívlak, sóhajtom egyre. Maga pedig a barátjával együtt menjen a pokolba!

Végzem! Átfutni nem merem. Ám egy képet küldök Róla, hogy lássa A Férfit! S megérti, miért mondom: ne légy ott!

Tanja.

KÖNYVRŐL KÖNYVRE

Simonffy András

A Körös-parti Krúdy

Sarusi Mihály sem mai fiatal író: 1944-ben született, harminchét évesen jelent meg első kötete, *A csabai Szajján*, a *Magvető* (a sorozatcím már elmaradt a kötetekről is) néhai Új Termés fedőnevű szériájában. Zsengéit azokban a hatvanas években írhatta tehát, amikor még nemzedékünk a jövő magyar irodalom ígéretének bizonytalan csillagát hordozgatta kocsmákba beszédülő homlokán, amikor a némi siker is „gyanús összeköttetések” hármass lottótalálatának tűnt, amikor még mindenki a „munkásosztályból jött”, és „maga is megpróbált számtalan különféle mesterséget”. De érkeztek tehetségek a parasztság „felől” is: egykori kitelepítettek és valódi szegény- és középparasztok fiai békésen iddogálták fröccseiket az irodalmi periférián, nemegyszer annak az egyetemnek oldalában, ahová – hiába eltöröltetvén már a származási kategóriák – ezért vagy azért nem vették fel őket. (Általában túl hátrányos, avagy túl előnyös helyzetük miatt.) Néhány gyanús „nagyöreg” felkarolt volna bennünket, de mi dacos göggel álltunk ellent, hiszen Sztálin- és Rákosi-ódákat írtak, ki tudja, mit akarnak tőlünk, didaktikus kategóriákba, sematikus bértollnokságba züllesztették a szocialista realizmusnak nevezett bizonytalanságot, mintha a spanyolnáthától menekültünk volna – nehogy megfertőzzenek minket, mert majd mi...! Aztán meghaltanak, meghaltak, elmentek, elmegeyegetünk már mi is. Sej, Hajnóczy, Huszárik, friss sebeink...

És a tülekedés a hetvenes években. A kiszámított,

bölcsészkarri epigonok hada, a szabadverset is késsel-villával evők, a köldöknézegetők, nemiszervet néven nevezők, sordarabolók. Tandori tandorijai, Salinger nyakatekerői, OTP hálójába szövődött vagdalkozó kiscserkészek, pelenkázó családapák, impotens hűségbe beleszédültek, nyelveket, kultúrákat már nem tanulók lettünk, lapért kiabálók, de közben szertehúzó, egység melegénél pecsenyőjüket sütögetők – és sohasem találkoztunk mindeközben Sarusi Mihállyal.

Nem is találkozhattunk, hiszen azt tette, amire olyan kevesen voltunk képesek: kihagyta első három kötetét, talán gátlásosabbnak, talán bölcsebbnek tudván-re-mélvén magát nálunk, egymás nyakára hágó korosztályos társainál, pedig elindult, elkeveredett egészen valamiféle budapesti szerkesztőségig, hogy aztán visszaszédüljön a Körös-partra, s végleg megtalálja azt az elbocsátó világot. „Jelenleg az MTI békécsanádi tudósítója vagyok” – jelenti ki büszkén, s ezért – megvallom – csak kötete olvastán irigylem... Hány és hány „nagy folyóiratok” szerkesztőségébe keveredett-beküldött novella és kisregény rágja ezt a csontot: tudósítások a világ végétől; idekeveredtem, hát kiáltok innét! Van még szegénység, sőt nyomor! A nyolcvanas években Váci Mihály már tizenegy éve nem, de tenyerén hordott, kút nélküli nénikéje még él! Dokumentatív erejű, leleplező filmjeinket a Művelt Nyugat agyondijazza, miközben el-elcsodálkozzat: miért bélműködését mutogatja ez a számukra *másként* izgalmas ország...? És a remek filmekből csakugyan hiányzik valami – ez pedig a „csabai Szajna”. Ha már Szajna, hát elmondom: az igazi, a párizsi Szajna partján jártam nemrég, ahol huszonéves pénzesek motoros uszályból átalakított kéglíjei horgonyoztak békés

egymás mellett élesben a St. Michel-híd kőíve alatt ócska matracokon alvó „csövesektől” ötven méterre, egymást nem háborgató, kerítés nélküli világok, ott óriás schnauzer őrzi a vagyont, emitt korcs vakarékok a nyugodt álmodót, mit sem sejtve a csabai Szajna Szép Doktorának végzetéről, a Sánta cigányról, Liptákról avagy Józsi szerződéses kecskéiről, vagy a nagy Antiról, a szexuáltechnikai tanszéket feltaláló és bevezető tornatanárról nem is beszélve. Sarusi világa még ellenáll az üzletnek, itt még csillagokba néz a többre vágyó emberi szegénység, még őrzi szláv–szász–magyar–félig román összetett voltát, hogy feloldódhassék végre valamiféle történelem nem zavarta szelíden marakodó emberségben, ahol a túlon túl okos(kodó)t is kiröhögik csendben, meg a mihamarabb egekbe tör(tet)őket is.

Sarusi Mihálynak stílusa van, és nem is akármilyen: ellenszenves. Pöntyög. Nem adja magát. Tükröt tart, de összetört tükröt. Le kell hajolni érte (lehajoltat érte), kényszerít, hogy olvasója illesztgesse össze a széttört tükrök darabjait, mint valami divatos puzzle-játékot; igen ám, de amíg ebből legfeljebb egy romos várkastély vagy néhány mesefigura képe rajzolódik elő. Sarusi egységge rendeződő tükörcserepeiben a figyelmes olvasó egyszerre csak önmaga arcát látja meg... És hát igen, bizony mi vagyunk ez az összetört cserépnemzet, ez a megkevert, mégis acsarkodni mindig kész nép, mi a csillagnéző, a tornatanár, a mindmegannyi elfojtott tudatalatti én. Kiteljesülünk Sarusi simogató humorral megrajzolt alakjaiban, ölnénk, szeretnénk, feltalálnánk, máról holnapra meggazdagodnánk, ha nem annak kellene örülnünk, hogy élünk, s hogy befizettük az adót, a részletet, a gyerektartást, a liftpénzt, a kulcspénzt, az iskolai kirándulás díját...

Sarusi keveset fog, és sokat markol. Emberi esendőségek almanachját írja, emberi nyomorúságok kiskatéját, megválthatatlan életeteket ábrázol, a halál elkerülhetetlenségéből visszatekintve. Hogy mindezt emelkedett derűvel tudja tenni, annak bizonyosága, hogy a pályája fontos állomásának megjelölt csabai hölgyfodrászatból első kötetével megérkezett az emberszabászat bölcs, derűs régióiba.

Domokos Mátyás

Magyar Krisztus
Sarusi Mihály regénye

Akár régimódi, akár merészen újszerű, és Eötvös Józseffel szólva: akár „magasabb föladatot” vállal, akár csak „kedves játék” a célja, az irodalomban a legvadabb és legnagyobb fantasztikum változatlanul ma is a kéziratpapirosra ígézett valóság. Az emberélet valóságának a fantasztikum, amelynek az ólomsúlyú végzet légkörét árasztó váratlanságaival és valószínűtlenségeivel a legszedítőbben szárnyaló írói képzelet se tudhat soha versenyre kelni.

A Békéscsabán élő s első könyvével, *A csabai Szajrán* című beszélyfüzérével a 80-as évek legelején jelentkezett Sarusi Mihály legújabb írói vállalkozásának is ez az ősrégi, de az elbeszélő irodalom egyik örök posztulátumát kifejező tapasztalat a hitelesítő nyomatéka. Regénye, a *Magyar Krisztus*, a múlt század legelején Szeged felől Arad alá, Kürtös/Kurtics határába, Verzár uraság birtokára, a töretlen gyöpon „gyökeret eresztő” dohánykerész zsellérek – a könyv névtelen és személytelen elbeszélőinek a szóhasználatával: „zsillérek” –, a Zsótér-család hét nemzedékének az élete folyását idézi meg; az általuk alapított Nagyfalú mindennapjainak a pillanataiból összeszővődő másfél évszázados néptörténelmet, a hajdani nagy kolerajárványtól jóformán napjainkig, hét nagy regényfejezetre tagolva a megélt idő hullámzását. A könyv azonban csak jobb szó híján nevezhető regénynek, bár nem az eltökélt modernség szándéka hozta létre formáját. Újszerűsége éppen onnét ered, hogy a megélt valóság fantasztikumát tárja, cifrázás nélkül, az olvasói elé. „Egyszerűen csak

életet hoz – ahogyan Szabó Lőrinc jellemezte fél évszázaddal ezelőtt, régi és új vitájában, a hite és ízlése szerinti legigazibb újszerűséget –, készen, érett teljességben, olyan természetesen és annyira támadó gesztus nélkül, mint a fa, amikor gyümölcsöt terem.”

Írói formáját, tehát esztétikai lényegét tekintve, Sarusi Mihály írása a műfaj habarcsát – a regénybe illő történeteket és a regényhősökre általában jellemző életpályák izgalmait – mellőző „istenkísértés”. Művében az író nem a művészi képzelet egéből hozza le a szövegén átfénylő igazság szépséges tüzét, hanem a regénybeli Nagyfalu mindennapi életének, érdes valóságának a fantasztikumából. A „zsillérsors” keresztjére feszített szegényparaszti élet harmadfél századának történelem alatti nyersanyagából, a percről percre kiküzdött életben maradás prométheuszi történetéből, amely alapja és fenntartója minden emberi történelemnek, noha rendszerint kimarad minden írott történelemből. De a látástól vakulásig tartó s igencsak megszenvedtető dologidő vegetatív létélményei – a könyv egyik nagy igazsága ez – ugyanakkor az emberélet nagy misztériumait is természetes módon magukba zárják. Születés, halál és szerelem, rettentő tragédiák és erős remények ezt a tengerfenék-világot éppúgy átjárják, mint a királyokét. Mert tengerfenék-világ ez is, mint az illyési Puszták népéé, amelyben „néha más sincs, csak szenvedés” – olvassuk a könyv elején, a földbe vájt kunyhókban meghúzódó új honalapítók, az *avangárda* életkörülményeinek a leírását. S a nyelvtörténeti változás önkénytelen fintora, hogy itt ez a szó természetesen nem valamiféle művészeti törekvést jelöl, hanem az életének új lehetőséget felkutató „előörs” értelmében önmagát nevezi így ez a jórészt sza-

márháton ideérkezett „dohánkertész zsöllér-csapat”.

„Ahogy virrad, indíts, ahogy sötétedik, készülődhetsz hazafelé. – Folytatódik a leírás. – (Úgy érzik, maguknak robotolnak. És éjszaka a család nehezen alszik el, különben is, ha nem éreznék, hogy maguknak robotolnak, akkor is robotolni kéne...” S honnan veszi az erőt ehhez a robothoz ez az avangárda? „Hogy honnan veszik az erejüket, Anti, honnan? Hagymaleves, rántott leves, gölődinleves, káposztaleves, tökkáposzta, ganca, sóbavízleves, hidegvizes tészta, köleskása, hús sose, csak mutatóba, éhezés nyakrafőre, de volt, ahol a zsöllér gondoskodott magáról: beleköpött a levesbe, és a család csak leste, hogy eszi az apjuk a meleg ételt.” S amikor még ennyi se jutott, akkor „a nép legelni ment, legelte a fűvet, a gyöp megtelt emberrel, asszonnyal, gyerekekkel, lánnyal, legeltek az emberek, legelték a fűvet, nem volt mit enni azon a tavaszon, legelt itt már mindenki, más verébhúst sütött, majdnem mi is”. Emlékszem, milyen borzadózva járt szájról szájra a híresztelés, hogy gyerekkorom kisvárosának a polgármestere legelni küldte a kora tavaszra már mindenéből kikopott s éhező, mezítlábas napszámoshadat, de soha nem hittem volna, hogy ennek a dermesztő hírnek az etnográfikus hitelű megerősítésével éppen egy regényben találkozom majd, negyvenegynéhány esztendővel később. Az emberben önkéntelenül is felmerül a kérdés, amit a prózában először – s máig csengő érvénnyel – a múlt század nagy orosz regényírói tettek föl maguknak (mert annak a világnak, amelyben éltek, ugyan hiába is tették volna föl), hogy ilyen létfeltételek között érezhet-e egy-egy percre legalább boldogságot az ember, s kicsoda lehet boldog egyáltalán egy ilyen világban. Sarusi regényének egyik nagy sugallata,

hogy igenis létezik boldogság ilyen embertelen körülmények között is, illetőleg hogy ez a melengető érzés, amit köznapi szóval „boldogságnak” nevezünk, nem pusztán a körülmények függvénye, máshonnan, belülről jön. Ugyanakkor arra is rádöbrent, amit Spengler kultúrpresszimizmusával vitatkozva Németh László ilyenformán mondott ki: „az ember nem boldogságra született, hanem csak arra a boldogságra, amelyet boldogtalanságában talál... Az emberhez méltó boldogság nem fél a szenvedéstől, sőt sokszor épp a legnagyobb szenvedések tövén terem. Az ember hű marad magához, szenved, s szenvedésében győz. Prométheusz oldalába az Isten keselyűt ültet – de a keselyűk nem rághatják ki májával együtt tragikus győzelmét, az egyetlen győzelmet, amely embernek jár.”

A *Magyar Krisztus* világának a fantasztikuma azonban nem merül ki ebben az égvilágon szinte mindenre kiterjeszkedő etnográfiai adatfölvételben, mert nem az a szándék rögzítette, hogy a kelet-közép-európai agrárproletariátusnak ahhoz a kincses szellemmúzeumához, amely Illyés Gyula véleménye szerint Veres Péter prózájában épült föl előszörre, még egy skanzenszárnyat hozzáragasszon, s vállalkozásának sem az volt a célja, hogy a Zola munkássága révén elhíresült nyomornaturalizmus megújításával kísérletezzon. Írói módszerének igazi „istenkísértése”: a könyv intonációja, az elbeszélés *hangja*, az a drámai lüktetésű paraszti, falusi beszéd, amelyben életre kel a népnévtelenségben maradó elbeszélőinek az ajkán ez az állam és nemzet alá szorított néptörténelem. A könyv belső szerkezete, lélegzete ez az anonim, hol egyetértő, hol felelő párbeszéd, amely a klasszikus görög tragédia kórusainak és antikórusainak a dramaturgiája szerint beszél el és kom-

mentálja a népelet mindennapos történéseit, ahogyan az a falusi zsellérek és parasztek élettapasztalataiból és erkölcsi hagyományaiból szótt tudatában kommentálódik és elraktározódik. S ez a hang, az özö és ízö nyelvjárást a köznapi beszéd életszerű szabálytalanságával vegyítő tájnyelvi naturalizmus, amelytől tökéletesen idegen bármifajta történetileg kialakult prűdéria, nem is tesz különbséget „szép szavak” és nyomdafestéket nem tűró kifejezések között, de mégsem trágár és mégsem obszcén, amiként a szókimondó görög dráma sem az. Az írói nyelvnek ez az ősi és a bűnbeesés előtti tisztasága, eufémizmust nem ismerő ártatlansága a legnagyobb és leghitelesebb, és írói szempontból minden valószínűség szerint megismételhetetlen fantasztikuma Sarusi könyvének, ami nekem egyébként éppen a fantasztikus novellák nagymesterének, Roald Dahlnak egyik találmányát juttatja eszembe, mint az egész könyv esszenciájának a jellemzésére leginkább kínálkozó metaforát; azt az „univerzális hangvevőt”, amellyel fogni és érzékelni, hallani lehet az emberi fűl számára egyébként felfoghatatlan hangokat: a beszennyezett vizek sírását, a kidöntött, öreg gyertyánok bűdűlését, a lemetszett rózsák sikoltozását. Mintha Sarusinak sikerűlt volna egy ilyen „hangvevőt” beépítenie írásába; vagy mintha Clio, a történelem műzsája másfél évszázadon át ilyen hangvevővel rögzítette volna a falusi népek beszédét ezen a tájon, egy etnikailag rendkívűl kevert világban, ahol magyarok, románok, rácok, szlovákok, zsidók és „tokosok”, vagyis németek élnek egyűtt, békében és békétlenségben, s időről időre változó államformák és államkeretek között, majd felvételeinek nyersanyagát átengedte volna az írónak, hogy a montírozás láthatatlanul tudatos művész

kompozíciójával tegye hallhatóvá a világ számára a magyar paraszti népsors föld alatti moráját, történelem alatti sikoltását. A „néma kint”, amely hol finomul, hol erősödik, és a nagy tanulságot, hogy a paraszti élet, a népsors üdve mennyire kívül van azokon a történelmi kondíciókon, amelyek a modern világ geopolitikai arcukat kiformálták, mert az élet örök folyamatait reprodukáló szegénység szívós életakarata, tartozzék egyébként etnikailag és anyanyelvileg bárhová, amelyet viszont természetes kötődéssel vállal, ösztönös internacionalizmussal értelmetlen igának érez mindenfajta nemzeti elfogultságot, mert az csak az amúgy is nehéz élet terheit növeli. A *Magyar Krisztusnak* ez a felismerés ad dermesztő időszerűséget.

Hajdú Mihály

A Magyar Krisztus nyelvjárásiasága

Egyszer valamikor egy önkéntes nyelvjárásgyűjtők találkozásán Veres Péter, a vitathatatlanul népi származású és gondolkodású író azt mondta, hogy irodalmi műveknek dialektusban való megírása nem kívánatos. A nyelvjárás csupán a szereplő vagy szereplők közvetlen vagy közvetett jellemzésére, a köznyelvet beszélőkkel szemben a népi kötődés kiemelésére, az ellentétek fokozására alkalmazható. Azonban még ő is tett kivételt, amikor Tamási Áron ízes népi nyelve szóba került. A székely nyelvjárás használatának jogosságát elismerte a teljes szépirodalmi alkotás nyelvéül. Nem került azonban szóba az olyan írás, amelyben maga a népi szereplő egyes szám első személyben meséli el életét, vagy ad elő valamilyen saját magával kap-

csolatos történetet – s ő nem székely származású. Minden bizonnyal Móricz Zsigmondra lehetett volna hivatkozni, aki a „Boldog ember” című regényében a főszereplő Joó Györgyöt, a falusi parasztembert beszélteti, vele mondatja el az egész történetet. Ezzel kapcsolatban a nyelvjárás-kutatók és az irodalomtörténészek véleménye eltérő. LŐRINCZE LAJOS szerint: „Móricz hangtanilag, alaktanilag, mondatszerkezet tekintetében tájnyelven beszélteti hőstét” (Irodalomtörténet. 1954, 197–8.). NAGY PÉTER pedig ezt írta Móriczról készített monográfiájában: „Joó György valójában irodalmi nyelven beszél, ha azt erősen színezi is saját tája és környezete tipikus kifejezéseivel, ejtési jellegzetességeivel”. (Móricz Zsigmond 2. Bp. 1962. 321.). A vita eldöntésére SEBESTYÉN ÁRPÁD vállalkozott egy gondos és aprólékos tanulmányban (Magyar Nyelvjárások. XVIII. [1972], 9–39.), amelyben Móricz életrajzának, a tiszaháti népnyelvnek és a regénynek alapos egybevetésével a nyelvjárási elemek túlsúlyát mutatja be statisztikai adatok, gazdag példaanyag és logikus következtetések alapján. Mindezzel bebizonyította, hogy Móricz Zsigmond jogosan, művészi és eredményesen használta a népnyelvet nem csupán jellemzésre, hanem az egész mű alaphangulatának megteremtésére. Különleges nyelvteremtő erejének hatásos módszere volt a népnyelvből való merítés, a stílus színesítésén kívül a hitelesítésnek is forrása nála a népnyelv.

Azóta a világirodalomban is találni számtalan olyan alkotást, amely nem csupán a népnyelv, hanem bármely szociolektus (társadalmi rétegnyelv) felhasználásával és akár kizárólagos használatával alkotott maradandót, egészen Salingertől Redlinskiig, hogy csak

szélsőséges példákra utalják. Elfogadható, vagy inkább elismerésre méltó a nyelvjárások használata a szépirodalmi művekben, ha a tökéletes népiességen túl a – néhány évtizede száműzött szóval élve – néplélek bemutatását mélyíti el, az azonosulást és az azonosítást növelni. Ennek az azonosulásnak természetesen más, kevésbé látványos megnyilvánulásai is lehetnek és kellene a szépirodalmi művekben, de a nyelv semmiképpen sem tekinthető mellőzendő vagy elhanyagolható tényezőnek. A legfontosabb fölmerülő kérdés, hogy milyen viszonyban van a szerző a használt belső nyelvi rendszerrel, akár szociolektussal, akár dialektussal. Ezért elkerülhetetlen a szerző életrajzá-
nak műve nyelvével együtt való vizsgálata s nem véletlenül állapította meg PÉTER LÁSZLÓ (Tiszatáj 1952., 161.), hogy az író lehetőleg saját nyelvjárását használja, mert különben tévútra kerül.

Sarusi Mihály korai pályafutására a békéscsabai szlovákság bemutatása és lelkületének föltárása a jellemző. Fölkavaró hatású, formai és nyelvi bravúrokban bővelkedő kisregényében, A kaporszakállú nádvgó (Bp., 1985.) című művében Áchim Andrásról, koráról és környezetéről adott hiteles, korhű és mély igazságtartalmú képet. Ezt követően pedig a Magyar Krisztus (Bp., 1986.) című regényében már egészen más táji és nyelvi környezetből veszi témáját, sőt: az egész művet egy más dialektusban, még a laikusok számára is első betekintésre észrevehetően déli nyelvjárásban, pontosabban Szeged környéki nyelvhasználatban írja. Mielőtt a nyelv vizsgálatára térnénk, állapítsuk meg, hogy jogosan használja-e a szerző ezt a dialektust, nincs-e ellentétben a Péter László emlitette követelménnyel! Hiteles-e a helyszín nyelvjárasi

képe, s kötődik-e Sarusi Mihály a mű nyelvjárásához?

A választ először a regény helyszíne nyelvjárásának meghatározásával kell kezdenünk. Kisiratos szegedi dohánykertész kirajzás. Ezt bizonyítja legutóbbi kutatások alapján BÁLINT SÁNDOR (A szegedi nemzet. I. Szeged 1976. 183.), s erre épül a regény indítása: „... mink éppen oda mögyünk. Aradba, valami Iratosi Pusztába, Szögedébül, Tisza mellül...” (7. – a hivatkozás nélküli lapszám, avagy a zárójelben levő önálló szám mindig a címben említett mű hivatkozott kiadásának lapszámára utal). A szegedi tájnyelv használata tehát jogos, mert mint Bálint Sándor a fent említett helyen megállapította, Kisiratoson „... a máig töretlenül zengő ö-ző tájszólás” hallható. Sarusi Mihály iratosi származásáról mindeddig kevesen tudtak. A regény adatgyűjtésekor végzett helynévi kutatásainak eredményeit ugyanis (most közismert, de remélhetőleg néhány év múlva már feledésbe merülő okból: a román retorzió elkerülése miatt) más néven tette közzé (Magyar Névtani Dolgozatok 71. sz. Bp., 1987.). E könyvének bevezetésében ezt írja: „1979-ben és 1980-ban gyűjtöttem össze a kisiratosi helyneveket. E két évben havonta átmentem Iratosra. Azóta is gyakran megfordulok o t t h o n (a kiemelés tőlem: H. M.). Első – s igen jó – adatközlőm apám, Kurtucz Mihály volt, aki 1940-ben menekült el szülőfalujából a román fasizmus elől. Haláláig segített iratosi néprajzi, nyelvi és történeti kutatásaimban. Párját ritkító emlékezőtehetségének köszönhette, hogy Békéscsabán élve is jobban ismerte a falut, mint sok ma ott élő ember.” (I. m. 12–3.) A nyelvjárásiaság tehát indokolt s jogos, mert ha a szerzőnek nem is anya-, de

„apa” nyelvjárása a regényben alkalmazott dialektus, és így számon is kérhető tőle annak alapos, pontos ismerete.

Mielőtt azonban erre rátérnék, tisztázni kell, hogy mit lehet s mit érdemes nyelvjárásiasan leírni egy irodalmi műben. Ez a kérdés fölmerült már igen sok szaktudományban, legutóbb a néprajz folklórszövegeinek a közlésekor, a sajtó alá rendezések vitájában. A nyelvjárási szövegek tudományos igényű lejegyzéséhez, azoknak nyelvészeti célú fölhasználásához eredetileg külön fonetikai jeleket (ábécét) alkottak mind a finnugor, mind pedig az indoeurópai nyelvtudomány kutatói. Alkalmazásuk azonban oly nehézkes és nagy gyakorlatot igénylő, hogy a magyar nyelvészek hazai használatra a gyakorlati helyesíráshoz közelebb álló, úgynevezett „egyezményes” hangjelölési rendszert dolgoztak ki 1952-ben. Ennek használata lenne a legcélravezetőbb minden népnyelvi adat írott szövegű megjelentetésekor, akár nyelvészeti, akár néprajzi, de még szépirodalmi művekben is. Ezt azonban maguk a társtudományok kutatói sem tartották megvalósíthatónak, nem beszélve a szépírókról, fordítókról, szerkesztőkről. S igazat kell nekik adni! A pontosság és a hűség követelményei mások a különböző műfajok esetében.

Melyek tehát azok a jelenségek, amelyeknek nyomdatechnikai tükröztetései a hangulati hűséget megteremtik, de az olvasót nem terhelik, nem vonják el figyelmét a tartalomtól, nem nehezítik, hanem inkább könnyítik a beleélést, az azonosulást a szöveggel, a szereplőkkel, az író mondanivalójával? Nehéz kérdés, és legtöbbször a választ ösztönösen adják meg az írók, amikor bizonyos nyelvjárási jelenséget megjelenítenek, másokat elhagynak, illetőleg néha jelölnek, néha nem. Ez az ösztönösség,

a köznyelvi és dialektológiai határ megtalálása teszi különössé, egyszerivé és megismételhetetlenné, zseniálissá a művet, vagy éppen változtatja olvashatatlaná, fárasztóvá, modorossá. Éppen ezért, mert – véleményem szerint – a megérzésnek nagyobb a szerepe a racionalitásnál, mert nem lehet rá szabályokat alkotni, alig lehet rajta vitatkozni, de néhány megfigyelést fölvetni talán mégsem fölösleges. Az alább összefoglalandó tanulságokat részben olvasmányaim alapján alakítottam, de még nagyobb szerepe volt megfogalmazásukban egy lengyel népnyelvű regény magyarul való megjelentetésében játszott szerepemnek, amikor is a kiváló nyelvérzékű és igen választékosan fordító Varsányi Mária szövegét kellett nyelvjárási szempontból lektorálnom, egy adott dialektusra alakítgatnom. Ekkor láttam be, hogy a tudományos pontosságból valóban föl kell adni mindazokat a szempontokat, amelyek a gyakorlati helyesírással szöges ellentétben vannak, így az olvasást csak nehezítik. Mindezek után vegyük vizsgálat alá a Magyar Krisztus szövegét, s keressük meg benne a köznyelviség és a nyelvjárásiasság jelenségeinek megjelenítését, a régi szegedi, illetőleg a mostani kisiratosi dialektushoz való hűség megnyilvánulásait, a nyelvi eszközökkel történő művészi hangulatteremtés példáját!

Egy tudományos igényű dialektológiai elemzésben az lenne most a kívánatos, hogy valamennyi nyelvjárási jelenségen végigmenve megállapítsam: melyik milyen arányban fordul elő a műben köznyelvi, illetőleg a helyi kiejtésnek megfelelően. Ettől azonban megkímélem a Tisztelt Olvasót. Ez ugyanis egyrészt túlságosan száraz és unalmas lenne, másrészt pedig igen nagy mértékben növelné a terjedelmet. Így inkább rendhagyó módszerrel

három nagy típusban vizsgálom a jelenségeket.

1. Mai gyakorlati helyesírással (közönséges betűkkel) nem jelölhetők.

2. Könnyen jelölhető, de a magyar nyelvterület nagyobb részén található, tehát nem az adott nyelvjárásra jellemzők.

3. Elsősorban az adott nyelvjárásra jellemzők, s könnyen jelölhetők.

Az első kérdéskörrel nem kell sokat foglalkozni, mert azt tapasztaljuk, a szépírók többsége azt vallja, hogy a köznyelvi helyesírással nem jelölhető jelenségek ne szerepeljenek szépirodalmi művekben. Például a gyakori és elterjedt, a déli nyelvjárásterületen, így Kisiraton is megtalálható középzárt rövid *e* (*ë*) hang kétpontos jelöléséről lemondott a szerző is, pedig a *së*, *lë* (7) szavak *sé* és *lé* hangzásúak. (Más a helyzet, amikor a nyelvjárás az *ë* helyett *ö* hangot használ!) A hosszú *ā* és *ē* jelölése és olvasása szintén nehézkes, jöllehet általános a népnyelvben: *ēre*, *āra*, *ēvisz*, *āsó* stb. A többi nyelvjárási fonetikai jel (palócos *á*, nyugat dunántúli nyílt *ä*, meg a különleges mássalhangzók: *β*, *x*, *y* stb.) már azért sem kerülhetnek itt szóba, mert az általunk jelölt hangok alig vagy egyáltalában nem fordulnak elő a déli nyelvjárásban. A magánhangzók szóvégi nazalitása eléggé gyakori jelenség a magyar népnyelvben, s ezt a fonetikusok szinte világszeret a betű alá vagy fölé tett kis hullámvonallal jelölik (*a~*, *o~*, *e~*, stb.). Mivel ez azonban szokatlan a szépirodalmi szövegben, ebben a regényben szóvégi *n* kitételével találkozzunk *ny* helyett, de ezt nem *n*-nek kell ejteni, hanem az előtte álló magánhangzót kell orrhangúsítani: *dohán*, *szögén* (7, 11). Ez a jelölésmód némi ellentmondásban áll

a főntebbiekkel, de olvasata nem zavar, mindenki érti a jelölés lényegét.

A másik csoportba, az egész magyar nyelvterületen megtalálható jelenségek sorába tartozók közül legváltozatosabb és legtöbb gondot okoz a hasonulások és összeolvadások jelölése. A képzés helye szerinti hasonulást (amelyet egyesek csupán nazálisok igazodásának tartanak: *szímpad, szémpor. ronygy, hanygya* stb.) általában nem jelölik. Sarusi is csak az *ny* hátrébb vagy előrébb képzését érzékelteti a *dohánkertész* (7) és *dohánlevél* (8) szóban. Nem jelöli azonban az *ny+t* kapcsolatban az igazodást: *legényt* (8), pedig ennek pontos visszaadásához nem kellett volna különleges írásjeleket alkalmazni, a „legént” forma a legmegfelelőbb íráskép.

A következő a zöngéesség szerinti hasonulás, amely nemcsak az egész magyar nyelvterületen, hanem a köznyelvben is törvényszerűen végbemegy, s ezért jelölését néha a nyelvészek is szükségtelennek tartják. A regényben sem találkozunk a jelölésével: *nyugtalan, úgyse* (11), *aztán, főztek, köztünk* (12), *kifogtak, nyugtuk* (13) stb. Az összeolvadások két fajtája közül az egyik mássalhangzónak a másikra gyakorolt hasonlító hatását általában nem jelöli a szerző: *hagyjon* (8), *hagyjam, hagyják* (180), *hallja* (11, 181), *anyjuk, féljen, nádtetős* (12), *nyugodt* (180), *letelepedni* (12) stb. Talán éppen ezért meglepő és első pillanatra nem is népiességre, mint inkább az egyéni beszédmódra való utalásnak vélhetjük a *röttön* (206) típusú – szórványosan előforduló – adatokat. Ezek azonban annyira jellemzőek a nyelvjárásra, hogy tulajdonképpen a harmadik csoportban kellett volna bemutatni használatukat. Az ugyanitt olvasható *möffujtom* másutt nem for-

dul elő, és így sajtóhibának vélem, mert főleg az északi (palóc) nyelvjárásra jellemző ez a teljes hasonulás. Az *ezörnyóccázás* (9) írásmódját más hangtani jelenség is befolyásolta (szótagzáró *-l* kiesése), s erre később visszatérek.

A két (vagy több) mássalhangzónak egy másik, új mássalhangzóba való összeolvadása jobban szembetűnik a köznyelvet beszélők körében is, mivel egyre terjed a betűejtés. Ezért a szépirodalmi szövegekben a népiesség jellemzője lehet. Sarusi ritkán él ezek jelölésével, s a *me-hetsz* (10), *tetszik* (183) alakok az általánosak, de akadnak kivételek is. Ilyen az *eccör* (8), jóllehet mellette nemcsak a *négyszáz, ötszáz* (208) található meg, hanem az *egyszer* (9), *egyszerre* (207) is. Az *ucca* (206) szó írásmódja különben így lenne helyes a gyakorlati helyesírás szerint is, mivel nem az *út* szóból származik, de itt a népnyelvi színezetet erősíti. A *látja* (180), *futja* (7), *tartja* (108), *tudja* (10), *családja* (7) stb. típusok esetében nem találunk népnyelvi alakokkal. Ez jellemző a mássalhangzókiezésre is: *majdnem* (7), *azt mondják*, *kezdték* (9), *törleszthették* (10), *Szentpál* (11) stb. A nyugati palócságban még szórványosan hallható palatális laterális betűjel (*ly*) hagyományként őrződik helyesírásunkban, mivel hajdan általánosabban használt lehetett. Ma már azonban az általános ejtésmódja (a fent említett és még néhány székely helyi nyelvjárás kivételével) spiráns (*l*). Nyelvjárási munkákban így is szoktuk jelölni, ha ezt halljuk. Szépirodalmi szövegben azonban ez durvaságnak tűnne (talán csak akkor lehetne élni vele, ha írásán keresztül is jellemezné a szereplőjét az író). A Magyar Krisztusban minden olyan helyen *ly* áll, ahol a helyesírási szabályok ezt követelik,

bár az ejtésben j hangzik: *nyavalya* (8), *göboly* (9), *hodály*, *ilyet*, *melyik* (11), *gulya* (12), *fölbolydul* (182) stb.

Az affrikáció ritka jelenség, de egy-két szóban ebben a nyelvjárásban is jellemző, s éppen ezért találkozhatunk vele a regényben: *gyüjjön*, *kigyöttünk* (8), *gyüvünk*, *hazagyüjjetök* (9), *gyütt-mönt* (11), *gyugja* (208) – 'férfi közöszl nővel' jelentésben. Mindezek az eddig felsoroltak azonban a magyar népnyelvnek szinte az egészére jellemzőek, s csak olyanokkal él közülük a szerző, amelyek nem készítetik lenézésre az olvasót, nem tűnnek kifejezetten durva helyesírási hibáknak, erősítik a regény népies hangulatát, de nem nehezítik az olvasatát.

A harmadik csoportba a különösen erre a nyelvjárásra jellemző nyelvi tényeket osztottam, jóllehet néhány megtalálható közülük másutt is, itt igen sajtáságosak, helymeghatározók. Az ide tartozó magánhangzójelenségek közül kétségtelenül legföltünőbb a labializáció, s ez adja a nyelvjáróterület félhivatalos elnevezését is: *ö-ző*. A regény nyelvjárásiasságát is az *ö* hangok/betűk gyakori használata teszi karakterisztikussá: *gyerök lösz*, *mögyünk*, *töhetök*, *löhet*, *gyöp* (7), *högyön*, *töszök* (8), *köll*, *Tömös [Temes]*, *mögyehatár* (9), *szöröncsétlen* (11) stb. Azonban nem általános ez az *ö-ző* írásmód, hanem néha *e*-vel vannak írva az *ö*-vel ejtett hangok: *meneshti* (7), *semmi*, *érem* (8), *mehetünk* (9), *felkötöm* (10), *szerencsétlen* (13) stb. Az egyhangúság elkerülésén kívül a provincializmustól való tartózkodás lehet az oka *e* kettősségnek. Valójában itt nyilvánul meg leginkább a fönt említett arányérzék, a határ tudatos vagy ösztönös keresése, megeléje. Az ösztönöst azért tartom valószínűbbnek, mert sokszor ugyanazokban a szavakban találunk *e-ző* illetőleg *ö-ző* írás-mó-

dot. (Azon lehetne vitatkozni, hogy valóban vulgárisat, provinciálisat eredményezett volna az *ö-ző* ejtés következetes jelölése. Mint nyelvjáráskutatót zavar e felemás-ság, de mint olvasót nem befolyásol a megértésben, azonosulásban.) Lényegesnek – mind tudományos, mind stilisztikai vonatkozásban – azt tartom, hogy ellentmondás sehol sincs az *ö-zés* jelölésében, vagyis olyan helyen nem áll *ö* betű, ahol a nyelvjárás nem azt használ (Móricz Rózsa Sándorában ez a legzavaróbb a nyelvjárást ismerők számára). A legérdekesebb adatok a *zsellér* szóval kapcsolatosak. A *zsöllér* (7) alakon nem csodálkozunk, de a *zsillér* (10) gyakori előfordulása már meglepetést okozna, ha nem tudnánk BÁLINT SÁNDORTÓL (Szegedi Szótár), hogy a leghagyományörzőbb szegedi és Szeged környéki nyelvjárásban bizony a *zsillér* az általánosan használt forma, így a kisiratosi régi nyelvjárásban is jogosan fordul elő.

Régebbi, zártabb magánhangzók találhatóak a *lú* (7), *ű* (ö), *szűtte*, *üsmerős* [*ösmerős*] (8), *lű* (9), *kinyér* (12) szavakban, melyek mind a nyelvjárás jellemzői.

A tőtípusok közül a nyelvjárás igen gyakran használ a köznyelvtől eltérőket. Egyetlen példát találtam arra, hogy a teljes igető helyett a regényben a déli nyelvjárásra jellemző csonka tő áll múlt időben: *építettök* (7). Gyakoribb a tárgyas ragozás 3. személyű *-ja* ill. *-ják* helyett az *-i*, *-ik* előfordulása: *mutati* (8), *iszogati*, *baszogati* (207), *nem adhatik*, *mert mind fölfalik* (183). Az *-ít* igeképző helyett egyszer találtam *-l* képzőt: *mögsegél* (11). A névszóragok közül elsősorban a *-ból*, *-ből*; *-ról*, *-ről* alakja nyelvjárási: *Makóruul*, *Szögedébüul* (7), *Trencsénbüul* (8), *Aradbul*, *otthonrul* (9), *Szentmihálybul*, ami szín-

tén igen jellemző a nyelvjárasterületre. A névszójelek közül az egyes szám 3. személyű birtokosjel nyelvjárás alakja sokszor előfordul: *tetejibe* (8), *eszit* (11), *végire* (12) stb. Mindezekon kívül még két különlegességet emelnék ki az eddig szinte ismeretlen nyelvjárás, grammatikai rendszerből. Az egyik az ok- és célhatározó névutójának a fölcserélése: *gümőkor végett...* meghalt (209), amely nem nyelvi vétség, hanem itt nyelvjárás jelenség! A másik pedig a középfoknak birtokos személyjellel való kifejezése: *gazdája* (208), melynek jelentése itt: 'gazdagabbak, tehetősebbek'.

A nyelvjárások legszínesebb és legszebb, a szépirodalmi művekben különösen hasznos jelensége a valódi és jelentésbeli tájszavak szerepeltetése. A köznyelv gazdagításának legfontosabb eszköze ez, s már régóta foglalkoztat egy olyan szótár elkészítésének gondolata, amely a köznyelv egyes szavainak a nyelvjárás szinonimáit tartalmazná. (Ennek szükségességére Kolozsvári Grandpierre Emil hívta föl a magyar nyelvészek, nyelvjárás kutatók figyelmét néhány évvel ezelőtt egy igen szép esszéjében.) Sarusi regényében a fölhasznált tájszavak között vannak olyanok, amelyek régebben az egész nyelvterületen éltek, talán köznyelvi is voltak, de kiszorultak a használatból, nyelvjárás szinten azonban még most is nagyobb területen megtalálhatók: *öregapád*, *betyárbútor*, *perzekutor* (8), *göboly*, *tengelyt akaszt* (9), *megrikat*, *kapcabetyár* (10), *mögjuhászik* (11), *táltos* (206) stb. Néhányuk azonban helyi alakulat, s nem az archaizálásnak, hanem a tájjellegnek a kifejezési eszköze: *őbölyög* 'háborog' (181, 243), *vélekszik* 'gondol' (183), *cuharé* (207), *rájár* [*a szakácsnéjára*] 'rendszeresen nemi

viszonyt folytat vele' (207) stb. Itt jegyzem meg, mert részben a szóhasználattal összefügg, hogy a regényben igen sok (szerintem túlságosan is sok) trágár, obszcén kifejezés található. Talán gyermekkorom túlságosan is puritán protestáns környezete, s minden bizonnyal Bálint Sándor veleszületett szemérmessége következtében mi nem tartjuk ezt a népnyelvre ilyen mértékben jellemzőnek. Természetesen más jellegű stilisztikai értéke is lehet ezek használatának: elkeseredettség, kilátástalanság, tehetetlenség stb. Ennek következtében nem mint népnyelvi sajátosságok kerültek be a regénybe, s velük részletesebben nem foglalkozom. Kiemelek azonban még a szókinccsel kapcsolatban két szép csillagképnevet, amelyek régiségükkel és népiességükkel egyaránt kitűnnek a tájszavak közül: *Kasza-húgy*, *Szent Jakab pálcája* (180). Külön nem foglalkozom a helynevekkel, pedig ezek kötik igazán adott tájhoz a szöveget, de mint már fentebb említettem, Sarusi Mihály önálló kötetet szentelt Kisiratos helynevei közzétételének, rendszerezésének.

Végül néhány olyan szóra hívom föl a figyelmet, amelyek elsősorban alaki tájszavak, de rendszerezésük sehogyan sem megoldható a bemutatás hangtani fejeztében. Mivel ezek népnyelviek, Kisiratosra különösen jellemzők, elhagyásuk sem lenne magyarázható, még ha számuk nem is túlságosan nagy: *mán* (9), *mén* (181), *ád* (10), *oláj* (11), *ránkdufláz* (8), *oskola* (182), *ustor* (11), *karajcár* (8), *kadrát* (208) *tulipánt* (8), *kálomista* (12), *pápista* (13), *fölleg* (180) stb. Ezeknek használata élénkíti, színesíti, hitelesíti az elbeszélő és a szereplők stílusát. Jelentős értékei az adott nyelvjárásnak és regénynek.

Összefoglalva azt mondhatjuk, hogy Sarusi Mi-

hály nyelvérzéke és nyelvi tudata kimagasló eredményt adott ebben a regényében is a hangulat megteremtésében, a népnyelvi fordulatok, nyelvjárási jelenségek alkalmazásában. Sok és jól fölhasznált tájnyelvi eleme stilisztikai bravúr. A köznyelvi változatok és népnyelvi megfelelőik, a gyakorlati helyesírás és a fonetikus lejegyzés aránya jól átgondolt, vagy kiváló érzéssel alakított. A dialektológus nyelvész talán szeretné, ha következetesebb és bővebb lenne a nyelvjárás megjelenítése, de az átlagos olvasót éppen ez a hangulat ragadja meg, s nagyszerűen érzékeli mind az archaikus, mind a népies környezetet. A gyakorlat, a tudás és tehetség olyan arányokat alakított ki a Magyar Krisztus nyelvében, amelyek messzemenően megvalósítják a szépirodalmi alkotások művészi hangulatteremtését.

Sarusi tér 33.

Esett reggel, aztán kisütött. Még nedves volt a kő a téren, amelynek nincs neve, és finom párák libegtek a kitett asztalok között. Fűszeres volt a levegő: ázott avar, frissen főtt kávé, havas porcukorral megszórt vaníliás sütemény és egy mézédéses parfüm. Érzéki sikoly minden cseppje. Lányok jöttek arra, hetyke mellű lányok, de szemükben szomorúság, hiszen véget ért a nyár. Aztán puha keblű, szépséges asszonyságok, fátyolos, gondterhelt tekintettel, mert talán véget ér az ő nyaruk. Ültünk ott a nevenincs téren, Sarusi meg én, a kávéház előtt, és nem volt jókedvünk. Nem szereti az ember, ha elmúlik a nyár.

Ezen az alapon Sarusi örökké rosszkedvű. Ami persze nem igaz, bár ha az ember távolabbról veszi csak szemügyre, akkor az ábrázata többször formáz martalócot, vagy dévaj tekintetű kikötői verekedőt, mint nyájas mosolyú filantrópot. Lehet, hogy csak mostanában van így. Lehet, hogy az évek multával a szív és az ész csatái a felszínre, az arcra is fölkarcolják jeleiket, keményítik a tekintetet. A napokban megjelent *Csavargó ének* hátlapján idézett *Balogh Elemér* sok évvel korábban még érzelmeit palástoló, jámbor jegesmedvét látott a nyugalmas hómezőn. (Már amennyire a sivár Északi sark nyugalmas, és csúcsragadozója, a jegesmedve jámbor lehet!) Látott mást is: a lélek mélyén örvénylő, lángoló purgatóriumot, amelyben megtisztul a szennyesen behulló szó, látvány és gondolat. Jól látta. Ez a tisztítóútz ma is lobog.

Ha Sarusi változott, én nem bánom ezt a változást. Ismerem vagy harmincöt éve, de jobban tetszik nekem a

jelenlegi, mint a régi, az „arca fagyburka” alá temetkező, mert tudom, a Gondviselő csak akkor ruházza föl teremtményeit a rejtőzés képességével, ha azt akarja, hogy a legmostohább körülmények között is fönmaradjanak. Ilyen a sivatagi rózsza, amelyet még a dörzsöltebb teve is közönséges kavicsnak vél, ám ha fölveszed, kicsavarod, belsejéből hús, édes folyadék csurran. Akinek azonban nincs szüksége védelemre, aki meg tudja védeni önmagát, annak nem kell rejtőzködni.

Sarusi nem rejtőzködik. Jó, hogy így van, de vajon mi a változás oka?

Korábbi művei, főként *A csabai Szajján* és a *Vagabundkorzó* újabb és újabb kötetei, persze a többiek is megértetnek valamit a változás folyamatából, de nem adják meg a teljes választ. Azok prózai munkák, amelyekben a meseszöveg föl is fedti, de el is takarja a személyes sorsot. A vers más. Ha költő vagy, meztelenné válsz, pőrére vetkőzöl, mert önmagadról beszélsz. Ismerve őt, nem hiszem, hogy véletlen: az életmű 33. kötete, a *Csavargó ének* 66 dalból áll. Hatvanhat kérdés és válasz arra, hogy ki lehet-e törni a szegénységből, a tudatlanságra ítéltésgből, az ismeretlenségből, a mama majdnem eltitkolt halálának sokkjából, a megcsalatásból, az aczéli kulturistálló megtörtjeinek boxából, az újkori irodalmi szekértáborokból, az öregedésből? Meg lehet-e tanulni a nyelvet a legmagasabb fokon, mert ennek híján nincs író és nincs költő. Nincs nemzet.

Sarusi hol sírva, hol bruhaházva, hol csak amúgy, nyeglén, máskor acsarkodva, de legjobb tudása szerint, megválaszolja valamennyit. Becsületes, nagyon jó válaszok, és mivel mindent elének tett, már nincs mit elrejtienie.

Úgy tűnik: volt mersze szembenézni a lelkében rejtőző minden vélt vagy létező árnyal, minden homállyal. Már nem fél tőlük, és ez majdnem végtelen szabadságot ad. Ha Sarusin változást vélünk fölfedezni, ez lehet a változás igazi oka, és ezt a Csavargó ének érteti meg velünk. Mindössze egyetlen kérdésre nem tudja a választ, és ez így hangzik: Túl lehet-e élni a halált?

Mi ketten, bár száz kaland fűz össze, nem igen beszélünk egymás közt ilyesmiről, úgyhogy ezt az írást se mutassák meg neki. Történt ugyanis, hogy az egyik éjjel a harangszóra, vagy a szerelmes macskák zajára ébredve, álmot, egy álombeli teret láttam. A téren kávézó, előtte asztalok, valakik ültek ott. Lányok jöttek nevetve, a tekintetük vidám. Egy szőszke megrázta a haját és az égre pillantott. Ahogy tekintete fölsuhant, egy pillanatra megállt az utcatáblán, amelyre az volt írva: Sarusi tér 33.

Balogh Elemér

Pincészer

Valamikor, történelmünk egyik leggyalázatosabb korszakában (az 1970-es években) együtt dolgoztam Sarusi Mihállyal Veszprémben, a Napló szerkesztőségében, a kulturális rovatban. Úgy hozta a sors, hogy engem szépecskén kiebrudaltak onnan, egyebek között azért, mert gazdánk, a megyei pártbizottság egyik csicskásának kifejtettem, hogy amit a kommunisták művelnek az országban, az bizony gátlástalan hazardjáték (akkor is az volt).

Hogy önkényes eljárásukat igazolják, az én fasiszta, ellenforradalmár mivoltomról a szerkesztőség tagjait is

megszavaztatták. Megfélemlített újságíró kollégáim fülüket-farkukat behúzva tartották föl a kezüket, hogy persze, aki ilyeneket merészel állítani dicső pártunkról, hogy hazárdjátékot űz és gátlástalan, az bizony nagy gazember, ki vele! Semmi keresnivalója a szocialista újságírás berkeiben.

Egyetlenegy ember akadt ebben a sunyi és szolgálalkú társaságban, aki ki mert állni mellettem, és elkergetésem ellen szavazott: Sarusi Mihály.

Nem is annyira bátorság kellett ehhez azokban a gonosz időkben, mint inkább emberi tartás. Az a meggyőződés, hogy ha valamennyien elmerülünk a becstelen hazudozás óceánjában, akkor az Úristen sem könyörül majd meg rajtunk.

Azóta is úgy gondolom, hogy Sarusi egyszerűen alkalmatlan arra, hogy mint jó néhány pályatársa, megjátssza magát, ravaszul erre-arra kacsingasson vagy összevissza hazudozzon. Kimondja, vagy leírja, amit gondol. Egyenesen. Ez az ő legfőbb titka. Ami a szívemen, az a számon. Nem képes alakoskodni. Legföljebb bölcsen hallgat, ha úgy látja jónak.

Még egy adalék azokból a zord időkből.

Úgy vetődött el Veszprémbe, hogy jóformán kilátástalannak tartotta az életét. Panaszkodott, hogy az írásai a kutyának sem kellene. S hogy van-e egyáltalán értelme ennek az egésznek. Talán az én biztatásom is hozzásegítette, hogy sikerült kikecmeregnie abból a sötét gödörből. Összeállította az Uगतoló című verseskötetét, amihez magam írtam egy rövid bevezetőt. A könyv persze akkor nem, csak jóval később jelent meg.

És hát a bor!

Az bizony hol vigasztalt, hol serkentett, hol bátorított, hol elbúsított, hol dalra fakasztott bennünket.

Ebből a Pincészer című könyvből is kiviláglik, hogy mennyi minden odakötözhető a boriváshoz.

Sarusi jellegzetes írói stílusa egyébként is az ideoda csapongó képzettársítások regimentje. Nem fegyelmezi, mondhatnám nem cenzúrázza magát. Néhány példát hadd hozzak föl magam is.

Hazudni például nem hazudik, amint már mondtam is, de azért egy kis csalafinta füllentés néha megteszi. Mint ahogy a veszpremi érseki pincészetben se vallja be, hogy neki magának van borozhatnékja, inkább kitalálja, hogy a KÉSZ-nek, a Keresztény Értelmiségiek Szövetségének van szüksége néhány pint fenséges miseborra.

Aztán csipkelődik itt-ott, hogy miért nem adunk magyar nevet a magyar boroknak, vagy hogy az almádi borligetbe inkább illenék a magyar talpalávaló, mint az amerikai rock, blues, jazz és western-muzsika.

Nem áthat politikálni se, sőt, még kimondani is szörnyű, megnevez szépirodalmi munkájában gyurcsányokat és egyebeket is, nem éppen hízelgő hangon. Igazolva Csoóri Sándor minapi nyilatkozatát, amelyet a prima primissima díj átvételekor mondott, mármint hogy a magyar írónak bizony manapság is politikálnia kell. Ezt kívánja a nemzet érdeke.

Pajzán betoldásai (mert ilyenek is vannak a könyvben) egyáltalán nem otrombák, inkább szinte szemérmesek, és ez manapság, amikor az uborkafa csúcsain himbálózó íróink Löwy Árpád méltó örököseiként egyre harsányabban kürtölik tele a magyar ajert bárdolatlanságaikkal, nagyon is tiszteletre méltó.

A borfajták ismertetése és a borivás dicsérete

közben észrevétlenül egy egész kis magyar műveltség-történetet is kapunk a könyv olvasása közben, és csak csodálkozhatunk, hogy borkóstolás ürügyén mennyi minden bölcsesség (néha szamárság) jut eszébe az írónak.

...aki pironkodva vallja be, hogy néha bizony nagyon is a kancsó fenekére nézett, és például Görögországban egy ilyen alkalomból magának is csak utólag jutott a tudomására, hogy hazafelé botorkálva a meglepődött helyén járókelőket fennhangú „Ruszkik, haza!” kiáltásokkal készítette értetlen csodálkozásra. S a hazafiúi lelkiület más módon is kitört belőle, mondván, jó, jó ez a gyantás görög bor, de azért van egy kis marhamájkrém íze.

Végül: kedvencem a kötetből az Ének a kutya labancról című bordal, amely az 50. oldalon olvasható.

Vágner Szabó János

Sarusi és a Teljes-Magyarhon

Egy magyar író hűsége – Dél-bihari találkozások

Műveinek csupán felületes ismerete alapján Sarusi Mihályról nehéz volna eldönteni, hogy erdélyi, Részek-béli, netán a Maradék-Magyarországra való író. (A kisiratosi Kurtuczok Békéscsabán született Sarusija.) Ha ugyan érettségi tétel volna (lehetne), páratlanul izgalmas utat járhatna be az a kíváncsi diák, aki a Sarusi-munkákat térképpel a kezében követné, s eljutna a Kárpát-medencében mindenhová, ahol a vajúdó asszonyok magyarul jajonganak és magyar hangsúllyal ejtik a temetés végén az áment..., magyarul imádkoznak és magyarul káromkodnak. Sarusi Mihály indulásától kezdve hűséges és kitérők nélküli magyar író, ifjúkori csabai „beszélyeiben” éppúgy, mint Arad–Csanád vidékén játszódó, Magyar Krisztus című nagyívű regényében, Szalbek-Iratosról fogant munkáiban, vagy épp vidám, játékos kedvéről is tanúskodó Csubájában (csökmei sárkányhúzás) és Pinceszere című igényes, szőlős-boros kalauzában. Ugyanúgy érvényes ez kisesszéire, tanulmányaira, zsoldáros indulatú, imádságos költeményeire.

Ennek a kisdolgozatnak nem lehet feladata egy több mint negyvenesztendős írói pálya mégcsak vázlatos áttekintése sem, elégedjünk meg egy ars poetica érvényű részlet felvillantásával Félpogány fohász című, még a nyolcvanas években írott verséből: „...inkább a Hit, mint a hazaárulás, inkább a Szeretet, mint a tenger mocsok, inkább a Remény, mint az önkéntes perzekútorság, (...) inkább Krisztus, Krisztus, aradi magyar Krisztus, mint a

Csonka-Magyar Meddő...” Nem holmi néppel való, széplelkű esztétikai azonosulásról van szó az ő esetében, hanem a teljes erkölcsi azonosulásról. Vállalva annak minden hátrányát: a kiadók, szerkesztők fintorgását, sumakolását és egyszer-egyszer talán az olvasók értetlenkedését is.

Példátlan a belépője a magyar irodalomban! Első kötetének (A csabai Szajján. Magvető, 1981) első mondata így hangzik: „Tóthékat a tótok Csallóközből telepítették ki.” Pár sorral lejjebb már a régi vármegyék következnek, s Trianon szörnyű nevét olvashatjuk. Visszatérő szereplői a megveretettek, a kisemmizettek, az ilyen-olyan kisebbségi sorba taszítottak, a legkisebbek, az örökös hátratételt szenvedők. Általuk és értük szól, akik itt élnek e határokkal, sorompókkal, mindenféle tilalomfákkal eltorzított hazában. Azokért, akik a végeken és alul vannak. És ők nagyon sokan vannak. És – ha tetszik, ha nem – ők a nemzet és ők a nép, a magyar lét folyamatosságának letéteményesei. Ebben Sarusi – tudatosan, vagy akaratlanul? – a magyar irodalom legnemesebb XX. századi hagyományait folytatja, olyan nevekkal az elődök között, mint Móricz Zsigmond, Németh László, Szabó Pál, Kodolányi János, Veres Péter, Illyés Gyula... Írásművészetének – stílusának – szép rejtélye, hogy az emberi, társadalmi, politikai, történelmi szörnyűségek, gyalázatos bonyodalmak közepette is megjelenik a szépség, s érzi az olvasó a mindent elfedezni képes szeretet melegét. Írja mindezt (bár általa alkotott nyelven) az élő szó lüktetésével, gyönyörűen, ha kell, vastagon, gorombán, ha kell. De: mindig tisztán és magyarul...

Tenkén, ezen az erősen elszórványosodott dél-bihari településen 2009. február végén látták először vendégül Sarusit. A tenkei magyarok kulturális életét szervező református gyülekezet művelődési és honismereti köre a helyi lapok s meghívók útján értesítette az érdeklődőket a Fekete-Zaránd (Százegy igaz történet a Köves-Körözs mentéről) című kötet bemutatójáról. A zimankós télvégi estén zsúfolásig megtelt az egyház gyülekezeti terme, húszegynéhány településről több mint százan futottak össze – elsősorban helybeliek és a kötetben kitalált néven szereplő Körös-völgyi települések lakói. A közönség soraiban a káini tetteket elszenvedők utódai, leszármazottai, rokonsága, szomszédsága. A könyvből – amúgy rögtönzéseképpen – jól felkészült helybeliek olvastak fel részleteket döbbenetes hatással. A történelem egyszeriben megelevenedett, s a jelenlévőkre rázuhant a túlélők felelőssége. Éjszakába nyúló beszélgetés követte a találkozót, s pár nappal később az eseményről tudósító újságcikkek alapján érkezett egy hozzászólás, miszerint ki kell ezeket mondani, hogy tudni lehessen, kinek kell megbocsájtani, s netán imádkozni is érte...

Tavaly Sarusi két frissiben megjelent könyvét, a Hiábahaza és a Pincszer címűeket ismerhették meg a Körös-völgyiek – ekkor a szilágysomlyói ifjúsági citerazenekar játszott a felolvasások között. Idén március 3-án szintén megtelt a gyülekezeti terem: Meleg Vilmos, nagyváradi színművész tallózott a gazdag életműben, A csabai Szajnátlól a Köves-Körözs címével Sarusi kilenc könyvéből hangzottak el részletek, citerán és tekerőlanton Balla Tibor, kunszentmártoni népművész működött közre.

Igazi író–olvasó találkozó volt ez a három tenkei este az íróval és műveivel a középpontban. Az estek alapján bizvást kijelenthető, hogy ez a régi, az olvasókörök világát is felidéző, közösségi művelődési forma ma is életképes. (És távolról sem anyagi kérdés, amint azt az elpuhult hivatalosságok állítják.)

Minden alkalommal volt könny és kacaj is, és végezetül – nehogy felekezeti bántódás essék – elénekeltük a kilencvenedik zsoltárt (Tebenned bízunk eleitől fogva...) és a Boldogasszony anyánkat (...Ne feledkezzél meg szegény magyarokról).

E sorok írója minden tenkei estén ott volt, s legutóbb boldogan véste emlékezetébe egy többgyerekes, fiatal tenkei apa szavait, aki úgy mondta, hogy ezek után biztosan tudja, hogy a gyerekeit magyar iskolába fogja járatni. Ha törik, ha szakad – mert még a kisebbségben is muszáj magyarnak lenni...

Réhon József

„Eszi? Nem eszi? Nem kap mást!”

Maros menti, egyszerű (olcsó?) ételek,

Sarusi szabadcsapatának szánva

L e v e s e k

Gulyásleves, fáradt nádvágóknak és dohánykerészeknek, ahogyan az iratosi kertek alatt szokás.

Alig savanyított „csorba”, rumun módra, Balaton mellyékiek is fogyaszthatják. Módjával!

K é s z é t e l e k

Töltött „kurety” (szarmaluce), mamaligucával, ahogyan Fekete Zarándban szeretik.

Gombapaprikás „puiu maminak”, sok nokedlivel. (Belé-nyesi recept.)

Diétás pulykamell, gratáron sütve, roscheibnival, „Hiába-haza” maradéka.

Túrós csusza, töpörtyűvel, sok tejföllel, ahogyan „Ides” szereti.

Miska kedvence: Mamaliguca, burduffal, pörccel, kakastaréjjal.

D e s s z e r t e k

Oláh palacsinta, sok kaporral, hogy az kaporszakállú nádvágó éhen ne haljon.

Újlaki sárgadinnye a Pontoskő tövéből. Ha az nem is, az oltyán viszont éppen itt.

Lekváros palacsinta, Simonyi óbester markotányos nője konyhájából.

I t a l o k

Borok a Pinceszerről.

Pálinka „csak a magaméból”, amúgy Simándról. Saját butykosból.

Sör a közeli talponállóból (nálunk drága).

Előszó*

*Azért mostan meg marad az hit, az reménfég,
az βeretet, ez három, ezec között pedig leg nagyob az
βeretet.*

Így adta vissza Károli Gáspár 1590-ben Pál apostol korint-hosziakhoz intézett szavait (I. Kor. 13. utolsó vers). Miért is kezdem egy könyv előszavát ezzel az idézettel? Mert „ez három” nélkül meg nem születhetett volna ez a könyv! Nem írhatta volna meg a szerző, nem jelentette volna meg a kiadó, s nem olvasnák azok, akik számára készült.

Hit kell minden munkához, alkotáshoz, leginkább az íráshoz. Ahogyan megérzi a hallgató a prédikátor beszéde mögött a megalapozott hitet, az olvasót sem lehet megtéveszteni. A hit a bizonyosság tudata. Annak a bizton-ságérzete, hogy nem hiába teszünk, mondunk, írunk valami-t. A szerző hisz abban, hogy nem hiába dolgozott: ideát, eszményt, ötletet adott. A kiadó és a könyv minden támo-gatója, segítője hisz abban, hogy igény van erre és az ehhez hasonló munkákra. Bátorságot, tartást, erőt ad a benne levő ismeretanyag, tudás, bölcsesség. Másik oldalról pedig az olvasó hite is elengedhetetlen. Hinni, tudni, érezni kell az olvasott szöveg igazságát. Sarusi Mihály minden könyvé-nek alapja az igazság, ereje a hit. Ennek pedig különösen az, hiszen tudományos igényű munka: mást nem tartalmaz-hat, csak a hittel hirdetett szintiszta igazságot faluja népé-ről, annak történetéről, szokásairól, nyelvéről.

Amennyiben a hit a bizonyosság, akkor a remény

a lehetőség, az óhaj, a vágyakozás. Miben reménykedik a könyv szerzője, kiadója s velük együtt mi, olvasók is? Elsősorban a jövőben. A múlt ismerete a jövő reménye. Minden történeti vizsgálat eredményének a bemutatása, megismertetése azt föltételezi, hogy hasznosítjuk a tapasztalatokat, büszkék leszünk az eredményekre, elkerüljük azokat a hibákat a jövőben, amelyeket mi magunk vagy elődeink elkövettek. Reménykedünk a múlt értékeinek, őseink megfigyeléseinek, szokásainak, nyelvi sajátosságainak megőrzésében. Ha nem is lehet már följújtani sok hagyományt, dalt, játékot, közmondást, tájszót, sokat tud ez a könyv megismertetni, s reménykedni lehet abban, hogy ezeket bátran, magabiztosan, öntudattal vallja magáénak mind a helybeli olvasó, mind pedig a magyarul gondolkodók, beszélők, emlékezők egész közössége.

A legnagyobb pedig a szeretet! Ez kellett leginkább e mű megírásához és megjelentetéséhez. Szeretni az egyes embert, aki segített: emlékezett egy-egy adatra, közölte, elmondta, elmesélte, lerajzolta, megmutatta. Még inkább szeretni azt a közösséget, a település lakosságát, az egész magyar népet, amelynek összefoglalta, elmagyarázta, leírta a szerző a maga ismereteit és a hallottakat, a látottakat és olvasottakat, a múlt eseményeit, történeteit, neveit és szavait. A szeretet, amely többszörösen adja vissza azt, amit kapott. Mint ahogyan a falu monográfusa összegyűjti, rendszerezi, érthetővé teszi, logikus sorrendbe állítja az adatokat, az egyes részleteket egészszé formálja, megírja. És az eredmény több, szebb, jobb, mint a részadatok összége: sokszorosa a kapott ajándékok együttes mennyiségének, hiszen egységessé lesz a sok apró adalék, és az olvasóban átfogó kép alakul ki általa a település népéről,

múltjáról, szokásairól, nyelvéről, neveiről. És a szeretet is megduplázódik a befogadók által, akikben, ha volt mélyül, ha nem volt megszületik az érdeklődés, az értékelés, ezek által pedig a szeretet szülőföldjük, lakhelyük iránt.

Hogyan éri el mindezt Sarusi Mihály? Hogyan tölti be a könyv minden könyvek föladatát: a tudás, öröm és katarzis érzésének megteremtését az olvasóban? Érzelmileg a föntebb említett módon, értelmileg pedig tartalmával, mondanivalójával. A visszaemlékezésekkel: történeti, helytörténeti események leírásával, fölelevenítésével, újraélésével. Bárkivel is esett meg a följegyzett história, bármennyire is egyéni egy esemény, mindenkire tartozik, a közösség egészének köze van hozzá. Akár nagyszüleink koráról, akár a közelmúltról van is szó, hozzánk szól, mert akár velünk is „mögeshetött vóna”. És éppen ez a csudálatos: a nyelv, nyelvezet, nyelvjárás még akkor is, amikor történelmet olvasunk, helytörténetet, népéletet, szokásokat, eseményeket elevenít föl az író.

Éppen ezzel magyarázható, hogy a könyv legnagyobb része a nyelvvel foglalkozik. A népnyelv legkülönbözőbb megnyilvánulásaiival: helynevekkel, személynevekkel, szavakkal, szólásokkal stb. Ezek készségszerű ismerete tette lehetővé, hogy olyan átütő erejű könyvek kerüljenek ki Sarusi Mihály tolla alól, mint például a Magyar Krisztus. Ennek és többi írásának legfőbb értéke az a nyelv, amely széppé, olvasmányossá, hitelessé teszi a történetet. Itt, ebben a könyvben megtalálhatjuk e nyelv tiszta forrását, a nép nyelvét a legkülönbözőbb szituációkban: ősi helynevek megőrzésében, napjainkban alkotott, új ragadványnevek sziporkázó ötleteiben, igaz bölcsességek tömör megfogalmazásaiban. A nép saját nyelvén szól hoz-

zánk, ragad meg, búvöl el bennünket. Akár a nyelvkuató tudós, akár szülőföldjét szerető, magyarul értő, beszélő, gondolkodó polgártársunk is tanulmányozza, olvassa a neveket, szavakat, emlékek élednek benne, s az emlékek nyomán szeretet, remény és hit.

Sic age fit!**

*A *Lönni vagy nem lönni* című iratosi írói falurajzhoz.

**Nosza legyen így!

ÉLETMŰ

Körmendi Lajos

S. M. – más (*Folyton növő S. M.- fa*)

Csabán, Írni, Csabán, Írni, Csabán, Írni, Csabán
Szökőélet Szökőélet Szökőélet SzökőéletSzökőélet
Ferde Csuba Ferde Csuba Ferde Csuba Ferde
Decebál Gyulán Decebál Gyulán Decebál Gyulán
Eszterberke Eszterberke Eszterberke Eszterberke
Vagabundkorzó Vagabundkorzó Vagabundkorzó
Kazal Kazal Kazal Kazal Kazal Kazal
Ugatóló Ugatóló Ugatóló Ugatóló UgatólóUgatóló
túzás Hanyattúzás Hanyattúzás Hanyattúzás
Árva ima Árva ima Árva ima Árva ima Árva ima
Fönn a Jeruzsálemhegyen Fönn a Jeruzsálemhegyen
A kaporszakállú nádvgó A kaporszakállú nádvgó
A Pázsit Pázsit Pázsit Pázsit Pázsit Pázsit Pázsit

A csabai Szajrán A csabai Szajrán A csabai Szajrán
Magyar Krisztus Magyar
Krisztus Magyar Krisztus
Magyar Krisztus Magyar
Krisztus Magyar Krisztus
Magyar Krisztus Magyar
Kisiratos ragadványnevei
Kisiratos helynevei Kisira

(A hasonmás S. M. sem más)

Sarusi Mihályt vagy másfél tucatnyi könyv után mindenki ismeri, aki évente legalább egyszer rányitja az ajtót a könyvekre. Pontosabban: ismerni vélik S. M. mestert. Ismerik is, mondjuk, ismerik a beszélykanyarítót és regényíró. Leginkább persze a Magyar Krisztust, amely úgy Sarusira kapta a széptanos ítések és olvasók szemét. A hét fejezet hét nemzedék történetét mondja el a múlt század elejétől máig, s néhány türelmes olvasó talán egészen addig eljutott ebben a nagy regényben, hogy kapiskálta: a hős maga a nép, s ő lenne ama címben megjelölt megfeszített is. Még a Hanyattúzás is elment a háborúval, kolhossal, fogsággal, ötvenhattal. Na, de mi az a sok tót szó A csabai Szajrán című beszélyfűzérben? Na, de mi ez az Istentől elrugaszzkodott székelyféle nyelv a Hadak útytyikban vagy miben? Hogy beszél ez a Kutyakántor, tán huszita nyelven? Vagy Münchener kódex-nyelven? Vagy hogy a rossebül? Na, de azért ez még mindig S. M., akit tán ismernek.

Hanem ki lenne ama Uगतoló S. M.? Ki lenne a hely- és ragadványnév összegereblyező S. M.? Ki lenne

a Vagabundiába elkorzózó S. M.? Ki lenne S. M., ki nem restell ponyván, búcsúba Csuba Ferke mellé állni? Ez egy hasonmás S. M.? Amaz, a beszélycirkalmazó és regénykifőző lenne az S. M. mester? Emez, az ugatóló s egyéb furcsaságot művelő S. M. még S. M. sem? Ami ide tartozik, az periféria? Melléktermék?

S. M. csak egy van. Megfért mindig egy bőrben a főiskolás, a művházigazgató, az adminisztrátor, az újdondászgyakornok, a matróz, a hivatalnok, az újságíró, a szerkesztő, a férj, az apa, az író, mindenféle díjak elviselője. S az író S. M. egyik fele sem hasonmás, egyszerűen az egész, úgy ahogy van, szőröstül-bőröstül: más. Nem domesztikált. Csahol. Sőt: ugatól. Volt bőr a képén kitalálni egy csak rá jellemző beszédmódot. Képes kiugrani a bőrből a nyelv ízeitől. Képes más bőrébe, sőt századokkal ezelőtti bőrökbe bújni. S egyik bőr sem lötyög rajta. Mert az ember nem csupán az, ami, hanem az is, ami volt: matróz, hanyattúszó, újdondászgyakornok, kutyakántor, főiskolás, megfeszített, hivatalnok, ugatóló. Sőt: az is, amik az ősei voltak. Sejt a sejthez, szövet a szövethez. S az egész együtt: S. M. És ez az S. M., ha a többi pennarágcsálót nézzük, más.

(S. M. sárkányhúzása)

Olvasni jó. Ezt az újabb nemzedékek egyre kevésbé tudják, mert naphosszat a képmutogató láda előtt ücsörögnek a látványtól delejezetten, az idősebbek viszont lassan elfeledik, már csak a könyvek ára miatt is. Ettől függetlenül: olvasni jó. Olvasni, csak úgy, haladni sorról sorra, oldalról oldalra, belefeledkezni a történetbe, belebújni a szereplők

bőrébe, sodortatva magunkat a néha váratlan kanyarokba kunkorodó cselekménnyel, élni egy másik térben, másik időben. S. M. mester legújabb opusza, melyen még meg sem száradt a nyomdafesték, éppen ilyen olvasmány.

Hősünk hőse Csuba Ferke, amolyan táltosféle vagy kétszáz esztendővel ezelőtről. S. M. szerint: „kincásó táltos, látó vak kódis és mindenféle egyéb szélhámosságok művelője 1787-es vésztői s 1789-es szeghalmi pöre idején fiatal ember, aki a levéltári adatok szerint még a következő század elején is rászéd jónéhány hiszékeny embert. Legismertebb és a legutóbbi időkig jópárszor megénekelte csinye a csökmei, amikor is a biharvármegyei község lakóival meghúzatta a sárkányt. A pernahajder elhitette a pénzre éhes néppel, hogy valami fertelmes állat a csökmei határ-béli rétben tenger kincset őriz, s ha elrángatják a liktól, valami módon legyőzik, övük az arany marha! Az emberek neki is gyürkőznek, ám mire kiderül, hogy csak valami fic-fához igazította égetnivaló cimboránk a sárkányhúzó kötél boldogabbik végét – Szűcs Sándor a népi hagyományban Lúdas Matyi mellett leli Csuba Ferkét –, a gézengúz (a rászédett nép pénzével) már elillant. Elszelelt, hogy másutt folytassa áldásos, a bírák által többször tömlőccel és bottal jutalmazott tevékenységét.” Csuba Ferke ma is él, alaposan megsokszorozódva. Soha aktuálisabb témát! Ma is húzatják a fűz-fát a néppel, hol a kormány, hol a tengeri szélhámos.

Ebből a kisregényből, melynek témáját mondhatni a vásári ponyváról emelte fel szerzőnk, kitetszik S. M. mester írói módszere is: midőn egy-egy témának nekidurálja magát, alaposan tájékozódik, kutat levéltárakban, irodalomtörténetben, néprajzban, történelemben,

nyelvtörténetben. Amit előbányászik, általában meg sem jelenik a műben, csupán az eszenciája. A kinyomozott adatokat jó esetben egy-egy levélféle őrzi, mint jelen esetben a főntebb már idéztem S. M.-sorok. Ezt írja még: „Az épületes históriát már a következő években megénekelte Szívós János berekböszörményi jegyző, a debreceni kollégium nemrég pennaforogató deákja. A költői ihlet azóta is oly erős, hogy 1994-ben Békéscsabán egy népi versíró is tollára tűzte a nem mindennapi esetet. Közben sem telt fölöslegesen az idő: az eredeti históriás éneknek több változata járt kézről kézre országunk szívében, a Nagy Magyar Alföldön, 1842-ben könyv alakban jelent meg Döme Gergely ceglédi birtokos Csuba sárkányhúzatását földolgozó bohózata, melyet Pest–Budán sikerrel mutattak be. Századunkban több irodalmi műben is megjelenik Csuba és a sárkányráncigálás, Illyés Gyula pedig a halála előtti években tervezett mesejátékot írni a békésvármegyei színi társulatnak Ferkéről és az ő csökmői csuda dolgairól.”

Hanem S. M. mester is nekiveselkedett egyfajta sárkányráncigálásnak ezzel a könyvével (is). Az egyre belvárosiasodó irodalom életbe rángatását csak haloványan remélheti ugyan, mégis nekigyürkőzik. Nem jól van az, hogy az írók egymásnak írnak, ráadásul nem is úgy általában egymásnak, hanem falkabéliek a falkabélieknek. Fontos a selypegés, a kellemkedés, a nyelvi onánia... Csak az olvasó nem fontos. S. M. mester ráugatol a pincsi-tollnokokra: neki igenis az olvasó a fontos! Szembefordul a falkával. A falkákkal. Még hogy kellemkedés... Kellemetlenkedés, az igen! És ugatol, mert dühös. Hogyhogy a flaszteron született irodalom az Irodalom? Hogyhogy a belvárosi az európai? A magyar vidékről szóló hogy-hogy

provincializmus? Hogyhogy regionalizmus? Ki dönti el, mi mi? A falkák élén álló széptani írók? Az olvasók? Vagy ki a rosseb? És mikor?

S. M. mester rángatja a sárkányt, elszántan, még ha tenyerén nem is marad bőr, húzza.

(S. M. az értékmertő)

Mindig nagyon vonzódtam azokhoz az írókhoz, akik versek, regények, novellák, egyéb írása mellett valamely tudományban is vitézül forgatták a pennát, és tudósként is jeleskedve tulajdonképpen saját írói munkásságukat alapozták szilárdabbra vagy teljesítették ki. Hogy csak néhány huszadik századi példát említsek ötletszerűen: Babits Mihály, Szerb Antal vagy Féja Géza irodalomtörténeti munkái, Kosztolányi Dezső nyelvészeti írásai, Németh László pedagógiai kísérletei...

No meg Sarusi Mihály. Két könyvecskére való nyelvi bogarászás szerzője, s mindkét munkát az Eötvös Loránd Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék-csoport Névkutató Munkaközössége adta ki: a Kisiratos helynevei címűt 1987-ben, a Kisiratos ragadványneveit 1992-ben. S. M. mester, a gyűjtő még a Kurtucz-időkből, mivel a családja e faluba való. A kutatás tehát személyes ügy. „Kisiratos az 1919-es román megszállásig Csanád megyei, azóta aradi falu Kevermes, Dombegyház és Kürtös szomszédságában, Aradtól országúton 21 kilométerre. Román hivatalos neve Dorobanti” – írja S. M. a bevezetőben. Aztán áttekinti Kisiratos múltját, a falu fejlődését, ír az ott élő népről és nyelvéről, a paraszti ésjárásról, végül

magáról a gyűjtésről, amit az író–nyelvbogarász 1979–80-ban végzett. Aztán következik egy bőséges adattár, mely tudományos munkákban fölöttébb száraz olvasmány tud lenni. S. M. mester azonban megmutatja, hogy lehet ezt élvezetesen, olvasmányosan is művelni. Másik alkalommal is nyelvi aranytelér után bányászkodott, s amit talált, igazi érték. „A kisiratosi ragadványneveket falukutatásom kezdete, az 1970-es évek dereka óta gyűjtöm, s a ‚decemberi forradalom’ után egy hónappal, 1990 Boldogasszony havában – a helybéli zendülés kellős közepén – fejeztem be egy utolsó ellenőrzéssel” – írja a bevezetőben. S következnek a ragadványnevek hol ilyen, hol olyan szempont szerinti osztályozás alapján, példák a nevek életéből, a helyi ízekről. Végül az adattár következik, érdekesen, valószínűleg olvastatja magát. Minden magyar település tele van értékekkel. Kisiratos is. Csak Kisiratosnak van egy Sarusija is, aki nem hagyja ezen értékeket elenyészni. Vajon nélküle megmaradhatott volna mindez?

Tanulságos elolvasni ezt a két, szinte hozzáférhetetlen könyvecskét: az ember elgondolkozik azon, hogy e nyelvészeti munkák nélkül vajon megszülethettek volna a Sarusi beszélek és regények? Mondjuk, a Magyar Krisztus. S ha igen, vajon ugyanilyenek lettek volna S. M. mester művei? Szerintem nem. Csak szegényebbek lehettek volna, tehát kevésbé jelentősek. Így aztán eljutunk oda, hogy nagyon jól megfér egy bőrben a tudós és az író, s gazdagabb lesz egyik a másik által.

Még oly sokféle tudomány van! S a bőr, mint tudjuk, tágul.

(Kurtucz betyár)

Hogy jön ahhoz egy porban poroszkáló prózaíró, hogy felugatoljon az magas Parnasszus ormára? A suszter miért nem marad a kaptafánál? – kérdeznék a hablatyoló lírafik durcásan, ha egyáltalán tudnának S. M. mester Békéscsábán 1991-ben megjelent Uगतoló című verseskötényéről. Pedig a kötetke nem érdektelen, úgy sem, mint líra, úgy sem, mint életmű része. Fontos mondatot ír le a könyvecskét ajánló Balogh Elemér: „A költőt indulatai éltetik.” S. M. mester esetében ez azért lényeges, mert őt, mint prózaírót is az indulatai éltetik. Ilyen értelemben tehát lírai alkat még a regényíró S. M. is.

Az Uगतolóban találkozunk népdalokkal, paródiával, balladai szaggatottsággal, elhallgatásokkal, villosni hetykeségű hangvétellel, és még sok egyébvel. Csupa olyasmivel tehát, ami S. M. mester prózáiban is fellelhető. „Bújjál ki te kurtucz betyár” – biztatja magát a Végső Kovártélyom című versben. S kibújik: „igazságom hatalmas”. A lázadó, szilaj költő ilyen sorokat rótt papírra még jócskán abban a veres ántivilágban: „lázadnék minden rend ellen / árok, bokor, szalmakazal / lenne portám, éjszakám / szeretőm és anyám / mert hát bitang vérem / az a viharsarki / tesz arra, aki csendre / nyugalomra, rendre int...” (induló). Nem sokra becsülhette S. M. mester a hetvenes-nyolcvanas években strichelő dalnokokat: „Úriember jóember / nem mond semmi izgatót” (kinn a líraplaccon). Ő, akinek nem közölték verseit, mondott izgató dolgokat: balladát írt például azokról a második világháborús magyar katonákról, akikről itthon a politikaplaccon szó sem esett (Csontos csatak). Az Uगतoló hátsó borítóján

olvashatjuk: „E kötet eredeti változatának megjelentetését 1978-ban a cenzúra megakadályozta.” Ha valaki elolvassa például a Félpogány fohász című verset, megérti miért: „... inkább Ő, mint e Senkik, inkább / túlvilági, mint evilági Úr, inkább, inkább Ő, mint semmi / inkább Krisztus, Kírisztus, aradi magyar Kírisztus...” Valóban az indulatok, az érzelmek éltetik S. M. mestert, az ugatolót, hol vadak, hol gyengédek. Ez utóbbira példa: „szeretgetem kicsi hazám / ütöm megáll attól” (U). S. M. nem kellemkedik, nem ríszálja magát, nem bókol, nem teszi a szépet se a hatalomnak, se az olvasónak. Ő ugatol.

De gondoljuk meg, nem ugyanígy, ugatolva lépett be a prózáival is az irodalomba? Milyen meghökkenítő olvasmány volt ama Mozgó Világbéli A kutyakántor a huszita papjaival, archaizáló nyelvezetével, amely mintha egyenesen a Münchener kódex lapjairól került volna a némi hitet talán még rejtegető, menteni akaró, az ezredvég felé borúsan tekintő olvasó elé. És milyen furcsálkodva, idegenkedve hallgatták az 1981-ben megjelent A csabai Szajrán című beszélyfüzér tót–magyar ugatolását az irodalmi szalonok széplélkei! S ez a lírai ugatolás és az a prózai ugatolás S. M. mester műhelyében nem két külön dolog. A verseskönyvben is ragyogó, prózába is illő párbeszédet olvashatunk: „ülj föl, anyám / simogass meg, oly régen láttalak / most az egyszer nem lehet, kisfiam / miért nem lehet, édesanyám? / hát meghaltam, azért” (árny a szívem felett). Sarusinak nincs regényíró bőre, nincs beszélyíró, versíró, esszéíró, irodalomtörténetíró, nyelvész vagy más bőre, hogy hol ezt, hol azt húzzuk le róla. Egyetlen bőre van, de – mint mondtam – az tágul.

(S. M.-térkép)

S. M. mester nem fér a bőrébe, s talán a nyelvbogarászás sikerén és hasznán is felbuzdulva arra vetemedett, hogy irodalomtörténetet írjon, a Csabáét, a maga módja szerint valót. Amolyan sarusisat, mi vitairat is, regény is, terjedelmileg a kicsik közül való, ám széptani beszély is egyben. Elődök és értékek után nyomozott, fürkészte a viharsarki láthatárt, s leporolta a rigmusszerző népköltő zengedező alakját éppúgy, mint az ismeretlenségbe merült, avagy az ismertségbe igazán fel sem merült Vasas regényíró uram figuráját. Az S. M.-féle irodalomtörténet egyúttal jóféle irodalom is, nem tagadja meg magát itt sem S. M.

Írni, Csabán – így a cím. S. M. mester persze kérdez: ki a csabai? „Aki egy fertály órát se tölt Csabán, mégis megérzi a város leglényegét; aki azért legalább beleszagol az itteni légbe, hogy megérthessen belőle valamit; vagy aki itt éli le a teljes életét s mégsem ért az egészből semmit?” Nem kétséges, S. M. csabai. Csabai Haan Lajos is, aki magyar és szlovák nyelvű várostörténetével máig kiemelkedően, s e művéből „nemzedékek tanulnak... önmaguk lenni?” S. M. mester úgy ír a csabai szerzőkről, hogy közben vitázik a helyi értékeket lenéző, élettől elszakadt széptani írókkal, mint, mondjuk, a Kozma Andor költötte hun névmagyarázat kapcsán is. Helyi értékek pedig vannak, és S. M. kisiratosi névtani gyűjtéseivel vagy békéscsabai irodalomtörténetével éppen ezeket mutatja fel a jövőnek. Miközben vitázik. Ez az állandóan jelen lévő vitamotívum ad feszültséget írásának, melyben előrehaladván egyre bizonyosabban érezhetjük a már az első oldal után is sejtett tényt: nem szokványos irodalomtörténetet, hanem

igazi irodalmat olvasunk, ami persze egyben a csabai irodalom története is. Talán így pontosabb: a csabai irodalom regénye. A biográfia és a bibliográfia tárgykörébe tartozó adatokon túl megjelennek maguk az írók is hús-vér alakban, plasztikusan, nagy erényekkel és kisebb-nagyobb hibáikkal együtt, melyek között azért akadnak taszítóak is. S. M. mester írásművészetére jellemző, hogy a taszító vonások kíméletlen felrajzolása mellett mindig talál elég okot e szerzők megszerettetésére, de legalább tiszteltetésükre. A csabai irodalom leleplező regénye érdekes csemegekkel szolgál, elsősorban a teljesen elfeledett Vasas Mihály portréjának megrajzolásával. Ki tud róla? Ez Vasas uram regényének címe is, amely 1938-ban jelent meg, s valósággal berobbant az irodalomba. S. M. mester úgy rajzolja meg az író alakját, hogy az olvasó úgy érzi, mindent tud már róla, szenvedélyeit és ellenszenveit, szerelmeit, festészetét, egész talányos életét ismeri, talán még a végző, olaszországi fejezetet is. S. M. felfedez, felfedezett. De mást is ír, másokról, hasonlóan pontosan és láthatóan, jól kiemelve a fontosat, a lényegeset. Kiemelkedő a Simonyi Imréről szóló fejezet: a költőóriás emberi esendőségeivel, hibáival áll előttünk. S. M. mester nem kíméli, keményen, kíméletlenül, itt-ott már-már durván közli a véleményét, az igazságot, hogy aztán a költő mocskos ágját is feledtesse megállapításával: „Tán valóban a legjobb.”

Nem feledi persze a szlovák írókat sem: Jan Gerci és Jan Sekerka kapcsán megállapítja, hogy a csabai szlovák nyelvű irodalom érték, érdemes a figyelemre, kiadásra vár.

Szép emberi gesztus a Hegyesi Jánosról szóló passzus, egyfajta elégtétel az elfeledett, kenyerét útörként

kereső népi írónak, aki néhány esztendeje elment a minden élők útján Féjáék, Szabó Pálék, Sinka Istvánék után. S. M. mester számba veszi Féja Géza és Cseres Tibor csabai kapcsolatait. Kegyetlenül pontos Filadelfiképe, ugyanakkor igen emberséges is. A zárófejezet a Szerzőnk hatyúúszásáról címet viseli. S. M. nem álszerény, nem hagyta ki magát a csabai irodalmi füzérből, amiből látnivaló, hogy nem nézi le, hanem vállalja a körülötte élt, élő többieket. A magyar írói középnemzedék egyik legmarkánsabb alakjának írása önmagáról, életművének összefüggéseiről majdani széptani tanulmányok tájékozódási pontja lehet. S. M.-térkép, ítéseknek. Hogy eligazodjanak. Hogy leírassák azt, ami a lényeg: S. M. csabai író. S. M. alföldi író. S. M. magyar író. S. M. európai író. Már megint ennyi minden egyetlen bőrben!

Domonkos László

Sarusiról a *Gúzsban tánc* című irodalomtörténetben*

76

Egy terminus, amely alapjaiban határoz meg egy egész korszakot egy nemzeti irodalom történetében: Cs. Szabó László hódoltsági irodalomnak nevezte az 1945 utáni magyar irodalmat, „az irodalom államosításától a forradalomig.” Tegyük hozzá röggvest, hogy bár a magyar irodalom a forradalom leverése után is – természetszerűleg hódoltsági irodalom maradt, mégis – immáron tartósan, nemcsak az előző alig tucatnyi esztendő nyúl farknyi ideje alatt – alapjaiban kettéosztódott: hódoltsági mivoltában egy szabadságharcos és egy – Sarusi Mihály nagyszerű szóalkotását kölcsön véve – janicsárirodalomra.

Szörényi László még a nyolcvanas-kilencvenes évek fordulóján alkotta meg a Sarusi-féle „janicsár irodalom” terminus eredetiségéhez méltó, speciálisan magyar kifejezést erre a különleges cenzurális eljárásra: delfinológia. (A művek megcsonkítása ideológiai okokból – a szerk.)

105–106

Ördögh Szilveszter... Későbbi írásaiban feltűnő a biblikus tematika túltengése – aligha tévedünk, ha az őseréjű szegedi katolicizmus vérségi hagyományai körül (is) keressük az okokat. Ám ugyanilyen feltűnő a gyötrődő meghasonlottság nem egy árulkodó megnyilvánulása is, olykor egészen furcsa megjelenési formákban. Sarusi Mihály (1944–) 2017-ben közreadja levelezésük egy részét. Simonyi Imre költő (1920–1994) megítélése kapcsán Ördögh ezt írja neki: „a szuverenitással együtt jár a szeszély is.” (?) „Én nem ebből a fajtából való vagyok.” Szenvedélyesen kutatja, mennyire szükséges még, hogy az író–költő politizáljon, aktív közéleti ember is legyen: „mikor jöhet el az az idő, amikor az író–költőnek már nem kell értenie (?) a vízügyhöz s egyéb politikákhoz, mert van–lesz, aki ért hozzá? (...) miért törvényszerű hagyomány mifelénk, hogy az írástudó (...) beleártódik a politikába?”¹⁵⁸ Sarusi M. (2017) Azon túl, hogy nyilvánvaló a kissé sanda célzás Illyés elhíresült mondására, miszerint Magyarországon az írónak akár még a vízügyi hivatal feladatait is magára kell vállalnia, megállapítható: elég ábrándos gyerek volt már érett férfi korában is ez a Szilveszter (főleg, ha fentieket Horn Gyula melletti, nyilván áldásos ténykedésének ismer-

retében olvassuk), hogy ezt szükségesnek érezte Sarusi tudomására hozni a Zilahy Lajostól származó, nyilván nagyon frappánsnak gondolt idézettel együtt, hogy „minden politikába mártott író annyit veszít a súlyából, amennyi az általa beszívott pártfegyelem súlya”¹⁵⁹ Uo.¹⁶⁰ (Remélhetőleg MSZMP KB-s aktivisták – később MSZP-s elvtársak – is ismerték a *Valamit visz a víz* írójának elmés bon mot-ját... – D. L.) Sarusi így összegzi kapcsolatukat: „nagyon nem tetszett neki, amikor egy írásomban (...) a szocializmust a nemzeti szocializmussal és a nemzetközi szocializmussal végleg és tökéletesen lejáratosítottam. (...) Mellébe vágta. Rövidesen megszakadt köztünk a kapcsolat.”¹⁶¹ Sarusi M. id. mű Azután hozzát teszi: „a keresztényszocializmusban tán megegyezhettünk volna. Az 1980-as évek elején békéscsabai író–olvasó találkozásán – meglepetésemre és megdöbbenésemre, hogy ő ilyen ki mer mondani – katolikus gyökereiről beszélt.”¹⁶² Uo. Igen, máshol is így vallott magáról: „...valóban tősgyökeres szegedi, sőt alsóvárosi vagyok, közvetlen fölmenőim vezetékneve: Ördögh, Szögi, Dobó, Bullás, mely utóbbi Bálint Sándor szerint csak itt található meg, és a török időkig nyúlik vissza. ...Meghatározó volt hát számomra az adott Alsóváros – templomával, melyben bő évtizeden át ministráltam, s ahol a nemrégőtől néhai Dávid Lajos atya bőséggel befolyásolta gondolkodásomat...”¹⁶³ Uo.

141

Szabó Zoltán (1912–1984) a *Szerelmes földrajz* bevezető fejezetében kimondja: „az ember minden öncsonkító és korszerű balítélet ellenére is nemcsak a fajta fia, hanem a táj szülöttje is, a klíma neveltje, egy sajátos és másutt a világon

fel nem található fénytörés gyermeke is.”²¹⁶ Szabó Z. (1988) Igen, tájak és alkotók különleges összefonódása irodalmunkban hagyományosan mindig is felfokozottan létezett: amennyire Berzsenyi Kemenesalja és Petőfi a Kiskunság, Mikszáth a Palócföld, Arany, Sinka a bihari puszta, Tömörkény Szeged, Juhász Gyula a Tisza, Kosztolányi a Bácska, és amennyire „klasszikusan” Kassa Márai, a Székelyföld Tamási, az Alföld (úgy szinte egészben) Veres Péter vagy Tolna Illyés Gyula, a hetvenes-nyolcvanas évekhez közeledvén kiderül, hogy ugyanígy és ugyanannyira Debrecen Mocsár Gábor, a Balaton-felvidék Bertha Bulcsú, a nyolcadik kerület Fejes Endre, Kőbánya a korai Moldova (később Szeged Temesi Ferenc, Iratos Sarusi Mihály, a Bánság Cs. Simon István, a Csikágó Békés Pál és így tovább). A tájak értéke és sajátos fénytörésben történt megjelenítése újra eleven tény, rendkívüli produktum lett...”

209

Mészöly Miklós... ¹³⁶ (Röpke kis utóirat gyanánt: a kiváló kortárs prózaíró, Sarusi Mihály (1944–) e kötet írása során emlékeztetett Jókai Anna (1932–2017) halála évében megjelent, *Átvilágítás* című „életgyónására”, amelyben az 1990-ben Mészölyvel együtt az írószövetség alelnöki tisztté betöltő Jókai felidézi, hogy az év szeptemberében a *Hitelben* közölt és óriási port felvert – később még tárgyalandó – Csoóri-esszé, a *Nappali hold* megjelenését követő, professzionista módon gerjesztett – később részletesen ismertetendő – óriási hisztéria és Csoóri-vadászat kellős közepén a falkával együtt Mészöly Miklós is rátámadt Csoórirra, és mivel az írás miatt a költőt nem zárták ki a szervezetből, tisztességéről lemondott...” Csoóri az SZDSZ politikáját bírálva

kifejtette, „soha még nem kapott ilyen dobogót a lába alá a hazai zsidóság”, foglalja össze könyvében tömören Jókai a „balhé” kiváltó okát – D. L.)

284

... Nádas már 1986-ban a 2010–2020-as évek gender- és pride-világáig látott előre... Le vagyunk nyugózva.

Akár fellélegzés gyanánt: ez az év egy százszázalékban másféle írói jelentkezés ideje is. Amelynek lényege a jelen-ségben van. Nem abban, kinek milyen művéről van szó, hanem hogy olyan írók jelentkeznek, akiknek művei idővel megfelelő (magyar) szellemű-eszmeiségű és – később látjuk, idővel kiteljesedő – népi-nemzeti világképet és -tükrözést fel-ölelni képes írói életműbe torkollhatnak. Ez a jelenség pedig feltétlen bizakodásra adhat okot a következő jó három évtizedet illetően (is). Az ekkor 42 éves Sarusi Mihály *Magyar Krisztus* című regényében részint hüen és tisztességesen folytatja a népiek legjobb, legszebb szabadságharcos hagyományait – témaválasztásban, szemléletben, világképben – részint megteremti az ezek után következetesen képviselt, igen eredeti és jellemző, „kopogós” prózastílusát, a rövid, dobpergésszerű tömondathalmazással fölfokozott mondan-dó, az ily módon fölerősített drámaiság és a gyakran kö-nyörtelen vakmerőséggel őszinte, „rusztikus” ábrázolásmód sajátos Sarusi-féle válfaját. Nála egy alföldi magyar falu hét nemzedékének családregegybe ojtott sorsváltozatai úgy állnak össze egységes egészé, hogy a magyarság, népünk rettenetes és szinte permanens szenvedései, a magyar ke-resztre feszítettség megindító egyszerűséggel, olykor bámu-latra méltó „eszköztelenséggel”, puritánul, mégis mindvégig érezhető könnyes azonosulással és együttérzéssel áll előttünk.

Komoly és figyelemre méltó írói pályaalapozás ez: Sarusira a jövőben is figyelni kell – körülbelül ezt üzeni Nagyszombat parasztjainak magyar Krisztus-fátumával.

286

Simonyi Imre... Legjellemzőbb, a legtöbbet elmondó mégis az imént említett Sarusi Mihály jellemzése – méghozzá azzal, amilyen leveleit közreadta *Innen a rácson – Levelesládából* című 2017-es kis kötetében. „1977. VII. 26. Miska! Mit számáradok? Hiszen az a pár évvel ezelőtti gorombáskodásom egyszerűen a betegségem számlájára írandó. (...) Túl nagy terheket viseltem, cipeltem ötvenhat éven át. Az ötvenhatedikben kiderült: nem emberre szabott teher volt az. (...) Isten áldja, kedves fiam: Imre bácsi. Utóhang és széljegyzet s néhány tárgyi-eszmei korrekció: (...) Cervantes és Gyurkó nincs egy súlycsoportban! Márai és Krúdy világa igenis valódi volt. Olyan: amilyen, de valódi. Minden világ »valódi« – legfeljebb *nem igaz*. (...) Márai több volt mint polgár, József A. több volt, mint proletár. Íme: a polgár »úr« Márai 1940-ben! Így ír a »proletár« J. A.-ról (aki ugyancsak Úr volt): »Versei hangjában van valamilyen gyöngéd és remegő dünyögés, mintha egy őz dideregne és vinnyogna a holdfénytől hideg és veszélyes világban. Valami nemes és valami állati van e hangban, valami sértett és tetemre hívó! Végzetes hang ez! Csak a fiatal Hamsun hangja hasonlít hozzá; abból az időből, mikor a *Pánt* írta és a *Misztériumokat*«. Hát ez bizony nem az úr hangja, a proletárhoz, hanem az egyik előkelő szellemé a másik előkelő szellemhez. (...) S hogy nekem van közöm a mához, a valósághoz? Több mint hinné! Ha jól olvas: az *igazi* »mát« s az *igazi* mai valóságot nem is olyan ördögösség kiolvasnia belőlem! Várja be türelemmel, amíg vagy maga nő fel az igazsághoz, vagy az

Igazság növi föl (látványosan!) a valóságot! A valóság nem érték, csupán tény. Az igazság: érték, amit a valóság dudvája koronként eltakar.⁴⁸² Sarusi M. (2017)

344

Az 1956-os leveretést követően ugyan szinte mindenki el tudott menekülni a nyitott határokon át, de aki történetesen nem lépett idejekorán, később, nem túl sokára, már csak bujkálni tudott a mind veszedelmesebben és hatékonyabban fellépő pufajkások elől. A már szinte örök magyar vándormotívumot felhasználva megtörtént esetet dolgoz fel *Kazal* című, csak 1991-ben közzé tehető regényében Sarusi Mihály is: a főhős egy szénakazalban rejtőzködik egészen az 1963-as amnesztiáig. Kikerülve onnét – mi egyebet tehetne – megpróbál beilleszkedni. Ami a regényt igazán figyelemre méltóvá avatja: ilyen előzmények után ennek szinte teljes lehetetlenségét vagy legalábbis irtózatosságot mutatja fel sajtószerű kollázstechnikával, a Sarusi által később nagy előszeretettel alkalmazott írói módszerek egyik legelső, látványos megjelenítésével. Bemutatja a magyar parasztság – nevezzük így – „kolhozélményét”, a téves és a bolsevista egypárturalom embernyomorító, sivár hétköznapjait, a „polgárinak” nevezhető fejlődés lehetetlenségét, mindazokat a rémségeket, amelyek a kisparaszti életforma és a falusi élet tönkrevetését jelentik – viszont érzékeltetve a tisztességes emberek lehetséges ellenállási formáit is... Sarusi e könyve idővel híressé lett, legalábbis néhány elismerő kritikusa szerint: Szabó Károly, a magyar vészkor szak elől elbújó és kitartó kisember emblemikus figurává nőtte ki magát. Nem eléggé, tehetjük hozzá rezignáltan.

345

...többen kiemelik a kisregény (Nagy Zoltán Mihály *Sátán fattya*) kiforrott prózai világát, feszességét, megkomponáltságát, továbbá – igencsak lényeges! – balladisztikus, ezáltal különösen vonzó, drámai atmoszféráját, mi több, Németh Lászlót és Móriczot (!) idéző lélektani realizmusát is. Bertha Zoltán – éles szemmel és igen találóan Sarusi Mihály írásművészetével némi párhuzamot vonva – egyféle megújított „népi expresszionista” vagy „szürrealista” kifejezőmód jelenlétét észrevételezi és üdvözli a műben.

420

Vékonyka kis könyv lát napvilágot 2003-ban a Püski Kiadó jóvoltából, jelentősége azonban méretének sokszorososa. Sarusi Mihály *Balaton fiúk* című dokumentumriportja a Balaton-felvidéken játszódik, és a legvadabb Rákosi-rémuralom éveiben a szovjet gyarmati uralom és a sztálinista helytartó hatalom ellen szervezkedő 15–18 év közötti fiúk történetével a magyar história fehér foltjainak egyik legnagyobbját fedeztet fel velünk. A magyar nemzeti ellenállás hogyanján keresztül a magyarság szívós ellenállóerejének, olykor hősiesszívósságának, leleményességének és lélegzetelállító bátorságának – nem egyetlen, de váltig szívet tépően kevés számú – szimfóniáját. A könyv megjelenésekor éppen fél évszázada, hogy 1953-ban a hóhér végez a két ifjú vértanúval, a 19 éves Bata Ferencsel és a 21 éves Ungár Józseffel (majdnem húsz évvel a megjelenés után is: vajh ki ismeri őket, ki hallott róluk?) – ha Sarusi semmi mást sem írt volna (azért szerencsére írt!), csak ezt a szűkszavúságában is drámai fenségű, hallatlan fontosságú, missziót betöltő munkát, már akkor is a szabadságharcos irodalom legnagyobb kitüntetése járna neki.

A makacsul fel-feltámadó, a rendszerváltás körüli és azt követő időkben a nem éppen kedvező körülmények ellenére magát megadni nemigen akaró szociográfia életképességét bizonyítja Sarusi Mihály gigantikus, hosszú évek munkáját számos kötetben átfogó „Iratos Saga” is, amely az Alföld széli (Csanád, Arad és Zaránd határvidékén található), Romániához csatolt Kis- (és Nagy-) Iratost dolgozza fel számos változatban, a hely- és ragadványnevektől a tájszótáron át a tízkötetes falurajzig és a Kisiratos 200 évét izgalmas képekben bemutató albumig. Sarusi a valószínűleg a magyar dokumentumpróza egyik legkítartóbb, legkövetkezetesebb és legszívósabb meg nem alkuvó szabadságharcosa: különlegesen „kopogós”, roppant egyéni stílusával és kíméletlen szókimondásával, olykor sajtóságon asszociatív „bakugrásaival” nemcsak különleges színt és hangulatot jelent irodalmunkban, de az éppen soros, Aradon megjelent Iratosdarab (*Szalbek-Iratos*) mellett például a szintén 2005-ben kiadott *Alföldi képek* című esszékötetében a trianoni határ két oldalán található nyelvjárások vizsgálatával a tökéletes összetartozást éppen úgy felmutatja, mint amikor a délvidéki Tótfalu katolikus szigetét tárja elénk. Sarusi viszont – ez talán legnagyobb „valóságírodalmi” erénye – egy kiváló vadászkutya szimatával és szívósságával és egy értelmes tekintetű, döbbenetesen mély érzésű házőrző ragaszkodó szeretetével úgy törekszik a teljességre, hogy mindig a lehető legteljesebb merítésre, a lehető legtotálisabb bemutatásra merészel vállalkozni. Úgynevezett „csavargó-könyvfolyamának”, a hétkötetes Vagabundkorzónak darabjaival a magyar világ olyan fölfedezését végzi el, ami már-már Orbán Balázs-i

és Beke György-i igényű – azzal a különbséggel, hogy a klasszikus szociográfia és az irodalmi riport elemei mellett a jellegzetes, már emlegetett Sarusi-féle, igen karakteres stíljegyek szépirodalmi vetületei is rendre ott sorjáznak az egyes kötetekben, például ilyen részletekkel: „Fiume belvárosát is alaposan megette a kommunizmus nevű szű: a régi polgárházak felét vagy már eltüntették, hogy helyére műkö, műacél, műüveg, miegyébmű palotát húzzanak, a másik felét vagy most bontják, vagy úgy omlik, hogy nem nehéz kitalálni, miért hagyják ilyen állapotban. Még hogy az olasz, az osztrák–német, pláne ne a magyar múltat idézze. (...) A Korszón is vasbeton csodaház épül, azt hiszik, az a szebb, nem az eredeti olasz–magyar–német–horvát–zsidó... (Közép-Európánk). Főterükön az almádi sétaterről már ismert féljenki–félindián (éjszak-amerikai tollbokrétás dél-amerikai) indiánok gépzenével kísértetik pánsípjátékuk. Jesz, tisztára mint (odahaza sosem). Zenei hablaty újembermódra. Ellenben a fiumei indóház: épp olyan (valameddig még?), mint amikor vasutasné fiatalasszony öreganyád jó száz esztendeje leszállt az újkígyósi vicinálisról! (Fölült a keskenyvágányúra Kígyóson, mely bezötyögtette Csabára, honnan a Fiume–Várad közt több átszállással közlekedő rendes nyomtávú személyvonaton a tengerparti végállomásig röpülhetett. Annyi csuda dolgot hallott a Magyar Tengerről, hogy meg nem állta: egy alkalommal, hogy vasárnap este – vagy csak hétfő reggel – kocsisfékező ura a következő hét végéig tartó szolgálatba ment, szedelőcködött, s már meg is vette az igen kedvezményes jegyet oda-vissza Fiuméig. Hogy életében egyszer megmártsa kezét, áztassa egy picit a lábát a mi Nagy, Nagy Vizünkben.)” A *Vagabundkorzó* darabjai

a négy nagy magyar történelmi tájegység – az Alföld, a Dunántúl, Erdély és a Felföld-Felvidék – mellett az adriai Tengeremellékkal együtt még távolabbi vidékekre is elkalauzolnak olykor, így például a csángók földjére, az Etelközbe is (*Hun a Szeret szompolyog – Csavargó úton a keleti magyaroknál*, 2020), sőt még az Amerikában vagy éppen Afrikában élő magyarok közé is. Ám összességében a hetedik, a záró kötet címe a legjellemzőbb erre a monumentális freskó-kísérletre: *Szentföldön*. Sarusinak az Alföld, ezen belül Csanád, Arad a Szentföldje, de e szűkebb hazában nála cseppben a tenger módjára van benne az egész magyar univerzum – amelynek minden részlete, minden röge, minden darabkája Szentföld, sugallja. És ez így is van rendjén.

432

Horváth Júlia Borbála *Dunai história – Az Aranyföveny* című műve... Példázat, amely fel kell mutassa a követendő nyelvi-stiláris etalont. A szépírói igény magasrendű jelenlétét a jövő magyar szociográfiáiban, ahogyan az Ilyésnél vagy Féjánál vagy akár manapság mondjuk Sarusi Mihálynál, illetve az elszakított területeken Ferenczes Istvánnál látható...

441

2007-ben, 2008-ban, 2009-ben már annak is örülni lehetett, hogy – akkor már fél évtizede – egy délvidéki, Tisza menti magyar városkában, Magyarakanizsán a nemzeti szellemű írók mind rangosabb találkozájaként évről évre megrendezik az írótábort, ahol – komoly sereglésként – három-négy napra szinte hiánytalanul együtt van a kortárs irodalom szí-

ne-java, Buda Ferencről és Döbrentei Kornéltól Ács Margitig és Sarusi Mihályig, Bertha Zoltántól Szakolczay Lajosig és Tari Istvánig, Benedikty Tamástól Hornyik Miklósig és Vicei Károlyig, kissé jelképesen is közel a távolban, alig tizenöt kilométerrel túl a trianoni határon, szorosán összesimulva és olyan kollektív produkciókat is alkotva, mint például az író tábor antológiakötetei – mintaként. Apró István már méltatott *A Balkán tegnap* című írása a Kanizsai Író tábor 2008-as antológiájában látott napvilágot. Fura módon már az új korszakban, 2012-ben verik aztán szét az író tábor: Fülöp Jimmy – ez esetben a régről jól ismert, szívósan tovább élő délvidéki janicsár értelmiség élcsapata – közbelép; említettük már, hogy egy magát magyar tollforgatónak tartó egyén bejelenti, hogy a turulmadár, hál’ Istennek, elrepült Kanizsáról... *consummatum est* – bevégeztetett.

*Szemelvények D. L. 2023-as irodalomtörténetéből (az oldalszámokkal).

Körmendi Lajos

Sarusiáda

Hanyatt úszva ugat
Magyar Krisztus balján,
Arva imát mormol
Az tsabai Szajján.

Mótzöldi bált füst az
Detzebálos Gyulán,
Kutyakántor bujkál
Hadak uttyik nyomán.

Elszökő az élet,
Kéne kupakolni,
Jeruzsálemhegyen
Lyány fölé hajolni.

Eszter berkét bújja
Az kazal tövében,
Aranykapca álma
Szaglik az fejében.

Korzóhoz vagabund
Ez új Tsuba Ferke,
Tsonka Tsanád után
Jöhet Karczag-Berke.

Az bereki pázsit
Sarusinknak éden,
Megír vagy hat könyvet
Az feredő héten.

Hullt légy levesünkbe,
Mert az fagy öszveránt,
Harcra készen Miska,
Mint Kurta de Zaránd.

Az kaporszakállú! –
Rikkantja az télnek,
El is hagyá ajkát
Az tsavargó ének.

Elmaradnak kotsmás
Szellemi tivornyák,
Hideg szelet küldött
Pár globálbuzernyák.

Nem áll idegen szót,
Magyar helyett flantzot,
Álmában is aprít
Sok kurva labantzot.